

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

БАШКІР ОЛЬГА ІВАНІВНА

УДК: 378(09)(477)''19/20''

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДР ПЕДАГОГІКИ У
ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ
(ПОЧАТОК ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Золотухіна Світлана Трохимівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри загальної педагогіки і
педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ваховський Леонід Цезарович,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ),
проректор з науково-педагогічної роботи;

доктор педагогічних наук, професор
Гнізділова Олена Анатоліївна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
завідувач кафедри дошкільної освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Завгородня Тетяна Костянтинівна,
ЗВО «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника», завідувач кафедри
педагогіки імені Богдана Ступарика.

Захист дисертації відбудеться «21» березня 2019 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. № 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «20» лютого 2019 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Реформування вищої педагогічної освіти України в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти «Нова українська школа» висуває нові вимоги до підготовки педагогічних працівників, зумовлює пошук альтернативних моделей особистісного розвитку здобувачів вищої педагогічної освіти й академічного супроводу індивідуальної освітньої траєкторії студентства, спричиняє перетворення закладів вищої педагогічної освіти (ЗВПО) на потужні осередки генерування нових, актуальних і перспективних напрямів науково-педагогічної діяльності.

Важливу роль у цьому процесі відіграють кафедри ЗВПО як об'єднання професорсько-викладацького складу та наукових співробітників, яке займається науково-дослідною роботою у сфері однієї або кількох взаємопов'язаних наукових дисциплін і педагогічною діяльністю. Кафедри є системоутворювальними ланками закладу освіти, які реалізують його стратегічні завдання, знаходять оптимальні шляхи їх вирішення; забезпечують безпосередній контакт зі студентами та виховний, навчальний, науковий вплив на них; здійснюють постійне оновлення змісту, форм і напрямів організації навчання відповідно до динаміки національного й світового ринків праці; сприяють розкриттю інтелектуальних і творчих здібностей педагогічних і науково-педагогічних працівників, формуванню їхніх ключових компетентностей тощо.

Особливе місце серед кафедр ЗВПО посідають кафедри педагогіки, що забезпечують підготовку педагогічних і науково-педагогічних працівників нової генерації, координують педагогізацію освітнього процесу, спрямовують професіоналізацію навчання майбутніх учителів, здійснюють розробку актуальних проблем педагогічної науки.

Зазначене вище зумовлює потребу в оновленні змісту й напрямів науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки ЗВПО (навчально-виховного, навчально-методичного, науково-дослідного, громадсько-просвітницького, міжнародного, інноваційного), про що йдеться в законах України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Про наукову й науково-технічну діяльність» (2015), положенні «Про державний вищий навчальний заклад» (1996), Педагогічній Конституції Європи (2013), Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018) тощо.

В умовах реалізації нових стратегій розвитку вищої педагогічної освіти джерелом збагачення теорії й практики науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО є ґрунтовне осмислення педагогічної спадщини й культурно-освітнього досвіду минулого. Об'єктивна оцінка історичних реалій, виявлення прогресивних чинників функціонування системи вищої педагогічної освіти минулого здатне сприяти підвищенню якості підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників, реформуванню педагогічної науки загалом.

У контексті зазначеного науковий інтерес становить період початку ХХ – початку ХХІ ст., який вирізняється інтенсивним розвитком педагогічної науки,

пошуком нових моделей ЗВПО, трансформацією й уніфікацією мережі ЗВПО, становленням кафедр у структурі ЗВПО, формуванням змісту й напрямів їх науково-педагогічної діяльності.

Аналіз стану наукової опрацьованості досліджуваної теми засвідчив, що науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки в ЗВПО належить до актуальних проблем сучасних наукових досліджень. Серед напрямів осмислення означеної проблеми можна виділити такі:

- розкриття теоретико-методологічних засад діяльності кафедри як структурного підрозділу ЗВО (К. Астахова, Т. Бондар, О. Васюк, С. Дружилов, М. Катханов, Т. Лещак, І. Прокопенко та ін.); форм організації науково-дослідної роботи кафедри (А. Алексюк, М. Євтух, О. Микитюк, Б. Ступарик, М. Чепіль та ін.); змісту підготовки професорсько-викладацького складу (В. Вихрущ, Л. Прокопенко, І. Регейло, С. Резнік та ін.);

- визначення ролі й специфіки функціонування кафедр педагогіки на різних етапах становлення й розвитку вищої педагогічної освіти (В. Андрущенко, А. Бойко, В. Вакуленко, Л. Вовк, Н. Гупан, А. Капська, І. Кліцаков, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.);

- обґрунтування змісту й напрямів науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки (О. Дубасенюк, С. Збандуто, С. Золотухіна, Л. Зеленська, Л. Калмикова, С. Литвинов, В. Лозова, В. Павловський та ін.);

- вивчення окремих аспектів професійної діяльності очільників, викладачів і співробітників кафедр педагогіки в ЗВПО України (О. Адаменко, О. Астряб, В. Вдовенко, О. Гнізділова, Н. Дічек, В. Левченко, О. Таранченко, О. Татенко, Г. Троцько та ін.).

Останнім часом активно з'являються наукові праці, у яких феномен «науково-педагогічна діяльність кафедри педагогіки» схарактеризовано крізь призму організації навчально-методичної, науково-дослідної, виховної, громадсько-просвітницької, міжнародної, інноваційної діяльності ЗВПО на окремих етапах досліджуваного періоду (О. Богдашина, В. Гриньова, О. Іонова, К. Левківський, О. Попова, І. Ревенко, С. Серьогін, С. Тарнавська та ін.).

Теоретично виваженому осмисленню визначеної проблеми слугує також окремий кластер ідей, положень, висновків Т. Волобуєвої, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Г. Єльнікової, Н. Коломінського, І. Реморенка, І. Соколової, В. Стадник та ін., що стосується питань теорії управління.

Однак, як свідчить аналіз історико-педагогічної літератури, у сучасному науковому просторі немає праць, у яких би комплексно було досліджено питання періодизації й узагальнено досвід науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО України у визначених хронологічних межах, розкрито організаційно-теоретичні засади, зміст і напрями науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО, їх нормативно-правове забезпечення, значення традицій і новацій у розв'язанні покладених на них завдань, а також особистісний і професійний потенціал їх очільників.

Доцільність дисертаційної роботи посилюється й потребою подолання низки суперечностей, що об'єктивно наявні в системі вищої педагогічної освіти з огляду на порушену проблему:

на рівні концептуалізації науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО між:

- суспільним запитом на висококваліфікованих педагогічних і науково-педагогічних кадрів, здатних працювати в умовах сучасних викликів, і повільно поновлюваними освітніми програмами підготовки відповідних кадрів;
- інституційною автономністю ЗВПО, що зумовлює розширення напрямів науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки, і недостатньою розробленістю механізму реалізації цієї автономії на рівні структурних підрозділів;
- об'єктивною потребою реалізації науково-педагогічної спрямованості діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО й недостатньою обґрунтованістю організаційно-теоретичних засад відповідної діяльності;

на рівні визначення мети науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО між:

- усвідомленням на державному рівні важливості наукового складника у формуванні особистостей педагогічних і науково-педагогічних працівників і недосконалістю системи їхньої підготовки в умовах сучасних євроінтеграційних освітніх процесів;
- потребою суспільства в якісній підготовці компетентних, мобільних і гнучких педагогічних і науково-педагогічних кадрів і зменшенням обсягу й часу на вивчення педагогічних дисциплін у ЗВПО;

на рівні змісту й напрямів науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО між:

- накопиченим своєрідним досвідом науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки у ЗВПО України та відсутністю неупередженого його вивчення й узагальнення з метою врахування недоліків й актуалізації прогресивних здобутків у практиці роботи кафедр педагогіки ЗВПО на сучасному етапі;
- поточними напрямами науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО й необхідністю розробки нової її концепції в сучасних умовах;
- усталеними змістом і формами підготовки педагогічних кадрів у ЗВПО й назрілістю їх модернізації в умовах імплементації концепції «Нової української школи».

Отже, актуальність, теоретична й практична значущість проблеми, її недостатня розробленість у науковому плані, а також потреба подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки у вищих педагогічних навчальних закладах України (початок ХХ – початок ХХІ століття)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складником комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх та вищих навчальних

закладах» (РК № 200199004104). Тема затверджена вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 5 від 24.06.2016 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 6 від 27.09.2016 р.).

Мета дослідження – обґрунтувати періодизацію розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в закладах вищої педагогічної освіти України початку ХХ – початку ХХІ ст. й узагальнити досвід реалізації відповідної діяльності для актуалізації прогресивних здобутків у сучасних умовах.

Відповідно до мети поставлені такі **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати стан розробленості досліджуваної проблеми й визначити методологічні концепти її вивчення.
2. Розкрити суть базових понять, схарактеризувати організаційно-теоретичні засади й напрями науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО.
3. З'ясувати передумови становлення й розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі вітчизняних ЗВО.
4. Обґрунтувати етапи науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки ЗВПО в досліджуваний період.
5. Визначити особливості науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки на кожному з обґрунтованих етапів і схарактеризувати особистісний і професійний потенціал керівників кафедр.
6. Окреслити перспективні напрями розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в закладах вищої педагогічної освіти.

Об'єкт дослідження – діяльність кафедр педагогіки в структурі закладів вищої педагогічної освіти України (початок ХХ – початок ХХІ століття).

Предмет дослідження – теорія й практика науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в закладах вищої педагогічної освіти України в досліджуваний період.

Головна концептуальна ідея дослідження полягає в тому, що науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки в структурі ЗВПО на кожному з обґрунтованих етапів їхнього розвитку залежала від суспільно-політичних умов розвитку країни, які визначали стратегію урядової освітньої політики, і культурно-освітніх, що спричиняли становлення вищої освіти, зокрема педагогічної, розвиток педагогічної науки, підвищення рівня підготовки майбутніх учителів і науково-педагогічних працівників.

В основу дослідження покладено обґрунтовану періодизацію науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО України початку ХХ – початку ХХІ століття. Визначення організаційно-теоретичних засад й узагальнення досвіду науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО в історичній ретроспективі забезпечує змістову, культурологічну та прогностичну інформацію для визначення перспективних напрямів розвитку науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр в умовах сьогодення.

Аналіз реформаційних процесів вищої педагогічної освіти України досліджуваного періоду передбачає виявлення значущості науково-педагогічної

діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО як цінності, що є рушійною силою забезпечення якісної підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників нової генерації.

Концепція дослідження ґрунтується на трьох взаємопов'язаних концептах, які сприяють реалізації провідної ідеї.

Методологічний концепт передбачає використання положень теорії наукового пізнання, принципів єдності теорії та практики, історизму, детермінізму, діяльності, цілепокладання, інтегративності, полікультурності (Г. Брунтланд, З. Герасимчук, О. Грянник, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, С. Кримський, М. Моїсєєв, В. Прадун, М. Трифонова, А. Тихонов, В. Трегобчук, М. Шапочка, Л. Шостак, В. Шевчук та ін.); наукових положень філософії освіти (Л. Ваховський, Б. Гершунський, М. Євтух, І. Зайченко, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Кремень, М. Култаєва, Н. Нікандров, Г. Сковорода та ін.); концептуальних ідей соціології, психології, педагогіки (Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєв, Г. Балл, М. Бердяєв, Л. Виготський, С. Гессен, І. Кант, А. Маслоу, В. Моляко, О. Пехота, В. Розанов, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, Г. Челпанов, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.), а також відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової й конкретнонаукової методології до розв'язання досліджуваної проблеми, зокрема:

- *історико-педагогічний* – розкриває особливості становлення й розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО України в досліджуваний період;

- *системний* – створює підґрунтя для встановлення зв'язків між змінами змісту й напрямів науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО на кожному з обґрунтованих етапів; окреслення перспективних напрямів розвитку науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у ЗВПО України в умовах сьогодення;

- *синергетичний* – дає можливість розглядати об'єкт дослідження в постійному розвитку відповідно до внутрішніх законів і загальних тенденцій становлення вищої педагогічної освіти;

- *антропологічний* – сприяє визначенню місця кафедри педагогіки в структурі ЗВПО в контексті розвитку культури, а всі історико-педагогічні процеси – крізь призму людського чинника – розвитку особистості;

- *деонтологічний* – дозволяє розглядати науково-педагогічну діяльність кафедр педагогіки в ЗВПО та їхніх завідувачів на рівні формалізованих і неформалізованих норм поведінки;

- *аксіологічний* – спрямовує орієнтацію педагогічних і науково-педагогічних працівників на обґрунтований вибір загальнолюдських, світоглядних, професійно-освітніх цінностей і зорієнтованість на особистісний рівень.

Теоретичний концепт визначає суть вихідних категорій, систему основних понять, педагогічних ідей і концепцій, відповідно до яких проводиться дослідження порушеної проблеми: рекомендації щодо створення організаційно-структурних підрозділів ЗВПО (О. Беспалько, О. Дубасенюк, Р. Вайнола, Л. Міщик, А. Мудрик, В. Поліщук, Л. Штефан, С. Харченко та ін.); положення історичної науки, які обґрунтовують залежність мети, змісту й напрямів науково-педагогічної діяльності

кафедр педагогіки в ЗВПО від суспільно-політичних і культурно-освітніх чинників (Д. Багалій, В. Білоцерківський, Т. Завгородня, І. Зязюн, Л. Посохова, О. Субтельний, Д. Яворницький та ін.); концепції українських учених щодо процесів реформування в галузі вищої педагогічної освіти України, що зумовили розвиток кафедр педагогіки в структурі ЗВПО (Л. Березівська, В. Бондар, Р. Вернидуб, О. Вознюк, А. Жилінська, Л. Зеленська, Н. Кошечко, О. Рябченко, О. Савченко, Т. Семенюк та ін.); загальнопедагогічні закономірності й принципи освітнього менеджменту (В. Лунячек, О. Мармаза, В. Маслов, Л. Прокопенко, О. Проценко, Т. Рогова, І. Соколова та ін.).

Технологічний концепт передбачає творче використання набутого досвіду науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у ЗВПО України в умовах сьогодення.

У процесі дослідження використано комплекс таких **методів**:

загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація нормативно-правових документів, архівних матеріалів, наукової літератури й періодичних видань), що сприяли з'ясуванню ступеня дослідженості наукової проблеми, виявленню процесуально-змістових складників реформ вищої педагогічної освіти початку ХХ – початку ХХІ ст., розробленню структури дослідження;

історико-педагогічні (історико-генезисний, історико-діахронний, історико-порівняльний, історико-актуалізаційний), що дали змогу проаналізувати розвиток кафедр педагогіки в ЗВПО України; обґрунтувати етапи розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО; дослідити процесуальні й змістовні аспекти науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки;

порівняльно-зіставний, який забезпечив визначення традицій і новацій у змісті й напрямках науково-педагогічної діяльності досліджуваних кафедр на кожному з визначених етапів;

персоналістично-біографічний, що став основою для виявлення й розкриття особистісного й професійного потенціалу керівників кафедр педагогіки в ЗВПО досліджуваного періоду;

прогностичний, що дав змогу окреслити перспективні напрями розвитку науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у ЗВПО України на сучасному етапі;

термінологічний аналіз довідкової літератури, який забезпечив визначення базових термінів, понять відповідно до предмета дослідження.

Джерельну базу дослідження проблеми науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО України початку ХХ – початку ХХІ ст. становлять такі групи джерел:

- *нормативні* документи, що регулювали систему освіти України в досліджуваній період (закони, звіти партійних з'їздів, конференцій, резолюції пленумів Центрального комітету КП(б)У, КПУ, дані статистичних збірників, інформаційні повідомлення, накази, постанови державних структур УСРР, УРСР, СРСР, Народних комісаріатів освіти СРСР та УСРР, Міністерства освіти УРСР та

СРСР, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства освіти і науки України);

- *архівні матеріали* (документи й матеріали *Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України* (Ф. № 166 «Міністерство освіти України (1917–2000)»), *Центрального державного історичного архіву України* (м. Київ) (Ф. № 707 «Канцелярія попечителя Київського навчального округу»), *Державного архіву Харківської області* (Ф. № 266 «Декларація народних училищ Харківської губернії», Ф. № Р-4293 «Харківський державний педагогічний інститут ім. Г. С. Сковороди», Ф. № Р-1427 «Всеукраїнський інститут народної освіти»), *Архіву Служби безпеки України в Харківській області* (Ф. № 16 «Секретаріат ГПУ-КГБ УРСР», *Державного архіву Одеської області* (Ф. № Р-6570 «Одеський державний педагогічний інститут», Ф. № 7510 «Особовий фонд Збандуто Степана Федоровича – доктора педагогічних наук, професора кафедри педагогіки Одеського педагогічного інституту»), *Державного архіву м. Києва* (Ф. № Р-346 «Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького Міністерства освіти УРСР»), архівів *Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*, *Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*), які представлені загальними планами й річними звітами ЗВПО загалом і кафедр педагогіки зокрема, навчальними програмами й протоколами засідань кафедр педагогіки, особовими справами їхніх завідувачів і співробітників);

- *публіцистичні та довідково-статистичні матеріали* (*радянського періоду* – збірник «Народна освіта в СРСР. Загальноосвітня школа. 1917–1973 рр.» (1974), щомісячні бюлетені «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР»; педагогічні журнали «Наука на Україні», «Освіта на Харківщині», «Працівник освіти», «Радянська педагогіка», «Радянська школа»; газети «За більшовицького педагога», «Радянська освіта» та ін.; *періоду незалежності України* – журнали «Рідна школа», «Вища школа», «Педагогіка і психологія», «Шлях освіти» тощо);

- *інтерпретаційно-дослідницькі* (статті, монографії, дисертації провідних науковців із досліджуваної проблеми);

- *електронні ресурси* (сайти ЗВПО та педагогічних кафедр);

- *мемуарна література* (спогади, листи безпосередніх учасників подій досліджуваного періоду).

Хронологічні межі дисертації охоплюють період початку ХХ – початку ХХІ століття. *Нижня хронологічна межа* дослідження – 1921 р. – пов’язана з трансформацією системи вищої освіти УСРР, пошуком нової моделі організації вищої педагогічної освіти й підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників, ухвалою постанови Раднаркому УСРР «Про заснування науково-дослідних кафедр і забезпечення працівників науково-дослідних кафедр» (1921), що зумовили відкриття перших науково-дослідних кафедр педології й педагогіки як самостійних інституцій і структурних підрозділів новостворених інститутів народної освіти.

Верхня хронологічна межа – 2014 р. – пов’язана з прийняттям Закону України «Про вищу освіту» (2014), що зумовив пошук шляхів удосконалення професійної

підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, оновлення змісту й напрямів науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр ЗВПО в сучасних умовах.

Територіальні межі дослідження охоплюють науково-педагогічну діяльність кафедр педагогіки в структурі ЗВПО (інститутів народної освіти, інститутів соціального виховання, педагогічних інститутів, педагогічних університетів), які функціонували в межах УСРР (1919–1936), УРСР (1937–1990) та незалежної України (1991–2014).

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*

- цілісно в широких хронологічних межах досліджено проблему науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО України початку ХХ – початку ХХІ ст. з урахуванням суспільно-політичних і культурно-освітніх умов;

- розкрито організаційно-теоретичні засади дослідження проблеми науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО крізь призму різних методологічних підходів (історико-педагогічного, системного, синергетичного, антропологічного, деонтологічного, аксіологічного), нормативно-правових документів, положень у галузі історико-педагогічної науки, концепцій щодо реформувальних процесів у сфері вищої педагогічної освіти України, науково-педагогічних джерел з освітнього менеджменту;

- обґрунтовано етапи розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО України: I етап (1921–1929 рр.) – етап організації науково-дослідних кафедр педології й педагогіки як самостійних інституцій і структурних підрозділів новостворених інститутів народної освіти й визначення пріоритетних напрямів науково-педагогічної діяльності відповідних кафедр; II етап (1930–1957 рр.) – етап офіційного утвердження статусу кафедр педагогіки в ЗВПО, трансформації й уніфікації змісту й напрямів їх науково-педагогічної діяльності; III етап (1958–1990 рр.) – етап посилення професійної спрямованості науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО на тлі процесів реформування в галузі педагогічної освіти; IV етап (1991–2014 рр.) – етап розширення спектру напрямів науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у ЗВПО в умовах розбудови національної педагогічної освіти;

- узагальнено досвід науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО, схарактеризовано його змістові складники на кожному з визначених етапів за такими напрямками: навчально-виховний, навчально-методичний, науково-дослідний, громадсько-просвітницький, міжнародний, інноваційний;

- схарактеризовано потенціал очільників кафедр педагогіки в ЗВПО досліджуваного періоду: *особистісний* (природна індивідуальна здатність, яка за певних умов проявляється в моральних вчинках, емоційно-вольових рішеннях з високим ступенем відповідальності) і *професійний* (професійна компетентність, організаційні вміння, управлінські якості завідувача), – що забезпечує успіх реалізації науково-педагогічної діяльності кафедр;

- окреслено перспективні напрями розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в умовах сучасних викликів, що пов'язані з освітньою та науково-дослідною діяльністю кафедр, роботою з формування колективу, створенням умов

для особистісного зростання керівників, а також забезпеченням стратегічного характеру управління кафедрою.

У процесі наукового пошуку *уточнено* зміст базових понять «наукова діяльність», «педагогічна діяльність», «науково-педагогічна діяльність», «кафедра», «кафедра педагогіки закладу вищої педагогічної освіти».

Подальшого розвитку набули уявлення про передумови становлення й розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі вітчизняних ЗВО Наддніпрянської України (1803–1920).

До наукового обігу вперше введено невідомі й маловідомі архівні документи (загальною кількістю 19 одиниць), факти й положення, які уточнюють зміст, форми й напрями науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО, а також окремі відомості біографічного характеру завідувачів кафедр (Т. Гарбуза, М. Григор'єва, С. Збандуто, В. Радзімовської, Й. Селіхановича, І. Синєпола, М. Тарасевича та ін).

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що матеріали дисертації сприяють об'єктивній інтерпретації науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО України початку ХХ – початку ХХІ століття й дають підстави для розуміння й виваженого аналізу перебігу процесів реформ, що відбуваються в освітньому просторі сучасності.

Одержані в процесі дослідження дані та висновки *актуалізовані* під час викладання здобувачам освітнього ступеня магістра та наукового ступеня доктора філософії навчальних дисциплін «Педагогіка вищої школи», «Наукові підходи в педагогічних дослідженнях» у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, а також відбиті в *монографії* «Науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки у вищих педагогічних навчальних закладах України: історико-педагогічний аспект» (2017), *методичних рекомендаціях* «Курсова робота» (2013), *навчально-методичних посібниках* «Теорія виховання» (2016) (одноосібний), «Педагогіка» (2016), «Дидактика» (2016) (колективні), *інформаційно-художніх виданнях* «Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи: минуле і сучасність» (2015), «На скрижалях історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (2016) (у співавторстві).

Висновки й рекомендації, викладені в дисертації, *упроваджені* в освітній процес ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 68-17-779 від 18.10.2017 р.), ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет» (довідка № 09/1-699/3 від 15.12.2017 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-08/1149 від 03.11.2017 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 392/03 від 07.12.2017 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-36 від 17.01.2018 р.).

Результати дослідження *можуть бути використані* науковцями, до кола інтересів яких належать питання становлення й розвитку вищої педагогічної освіти в Україні, професійної підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів; під час укладання підручників, навчальних посібників, енциклопедичних і довідково-

бібліографічних видань, розроблення спецкурсів і спецсеминарів для студентів ЗВПО, підготовки магістерських робіт і наукових проєктів, а також читання таких навчальних курсів, як «Педагогіка вищої школи», «Історія педагогіки», «Основи наукових досліджень», «Управління навчальним закладом», «Адміністративний менеджмент у галузі освіти».

Особистий внесок автора в працях, що написані в співавторстві, полягає в уточненні особистісного й професійного потенціалу завідувачів кафедр педагогіки в ЗВПО України 1930-х років [11], виявленні організаційних засад становлення Харківської науково-дослідної кафедри педагогіки, її впливу на розвиток національної вищої педагогічної освіти [9], характеристиці змісту програмного забезпечення з курсу «Педагогіка» в ЗВПО України в першій третині ХХ ст. [26], узагальненні теоретичних і розробленні методичних рекомендацій щодо викладання окремих тем із курсу «Дидактика» [43], визначенні специфіки педагогічної діяльності, національного й громадянського виховання, класифікацій методів навчання [47], висвітленні напрямів науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО 1930-х років [2], уточненні чинників організації науково-педагогічної діяльності Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди в довоєнний період [3].

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати й висновки дослідження обговорено на засіданнях кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (2016–2018) й оприлюднено на науково-практичних конференціях різних рівнів:

- міжнародних – «Социальное знание и проблемы интенсификации развития белорусского общества (Мінськ, 2015), «Освіта і доля нації: філософія і педагогіка миру в Україні та сучасному світі» (Харків, 2016), «Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe» (Будапешт, 2016), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2016), «Вища і середня школа в умовах сучасних викликів» (Харків, 2016), «Science of the third millennium» (Моррісвіль, 2017), «Освіта і доля нації: Сучасна школа: тенденції розвитку і рефлексія досвіду» (Харків, 2017), «Інновації у сучасному світі (Вінниця, 2017), «Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы (Баку, 2017), «Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього (Київ, 2017), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2017), «Освітньо-культурний простір центрально-східної Європи: національні моделі та західні впливи» (Харків, 2017), «New Opportunities in the World Science» (Абу-Дабі, 2017), «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи» (Кременчук, 2017), конференція студентів та молодих вчених (Краматорськ, 2017);

- усеукраїнських – «Трансформація національної системи вищої освіти України в умовах зовнішніх викликів» (Старобільськ, 2016), «Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі» (Дніпро, 2016), «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика» (інтернет-конференція, Івано-Франківськ, 2016);

- міжвишівських – «Конференція викладачів, докторантів й аспірантів кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи» (Харків, 2014, 2015), «Методологія сучасних наукових досліджень» (Харків, 2015), «Ідея університету у європейському і національному вимірах: традиції, сьогодення, перспективи» (Львів, 2016), «Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі середньої та вищої школи» (Харків, 2015), «Педагогізація соціального середовища в роботі з різними соціальними суб'єктами» (Харків, 2016).

Кандидатська дисертація на тему «Формування готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації в процесі фахової підготовки» була захищена в 2010 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дослідження відображено в 47 наукових працях (із них 40 одноосібних), серед них 1 монографія, 1 методичні рекомендації, 3 навчально-методичні посібники, 2 інформаційно-художні видання, 20 статей у провідних фахових виданнях України, 4 – у зарубіжних періодичних виданнях, 15 – у збірниках матеріалів і тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах, 1 – в інших виданнях.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків і списків наукових джерел до кожного розділу (усього 911 найменувань, із них – 250 архівних документів), загальних висновків, 10 додатків на 38 сторінках. Дисертація містить 3 таблиці та 3 рисунки на 6 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 525 сторінок, з них основного тексту – 392 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання роботи, окреслено концептуальні, методологічні й теоретичні засади, хронологічні й територіальні межі та методи, джерельну базу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, визначено особистий внесок автора в працях, написаних у співавторстві, означено форми апробації й упровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** «**Ступінь наукової розробки проблеми**» на основі опрацювання широкого спектру науково-педагогічної літератури (філософської, історико-педагогічної й біобібліографічної) проаналізовано основні напрями вивчення проблеми науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки ЗВПО, що довело доцільність здійснення дослідження у визначеному в роботі аспекті.

Так, ступінь розроблення дослідження забезпечили *філософські роботи* З. Герасимчука, Б. Гершунського, В. Краєвського, В. Кременя, С. Кримського, М. Култаєвої, Н. Нікандрова та ін., після виходу у світ яких проблематика, що стосується науково-педагогічної діяльності кафедр, набула особливої актуальності в наукових пошуках вітчизняних і зарубіжних авторів. Ці роботи підтвердили тезу про те, що науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки ЗВПО має значний вплив як на якість підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, так і на розвиток педагогічної науки як такої. У працях філософського спрямування, зокрема

«Виникнення й розвиток наукового факту» польського вченого Л. Флека, «Структура наукових революцій» американського філософа й історика Т. Куна, закладено теоретико-методологічні підвалини наукового дослідження, виокремлено науково-педагогічний прогрес як пріоритетний у роботі ЗВПО, актуалізовано інтерес до їхніх структурних підрозділів, зокрема кафедр педагогіки.

Ступінь дослідженості науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО окреслено на основі вивчення *історико-педагогічних* праць І. Важинського, Л. Ваховський, О. Вишневського, Л. Герасименко, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, Д. Дзвінчука, С. Золотухіної, Н. Карнаух, В. Лугового, В. Майбороди, С. Посохова, О. Радул, О. Сухомлинської та ін., ювілейних видань ЗВПО за загальною редакцією В. Андрущенко, Ю. Беляєва, В. Євдокимова, В. Кононенка, О. Микитюка, І. Прокопенка, О. Чебикіна та ін., присвячених становленню й розвитку вищої освіти, зокрема педагогічної. Наукові дослідження цієї групи висвітлюють проблему уніфікації діяльності ЗВПО України, їхніх факультетів, відділів, кафедр задля досягнення мети педагогічної освіти.

Науковий інтерес у контексті досліджуваної проблеми становлять монографії з історії, джерелознавства, історії педагогіки вітчизняних педагогів, громадських, культурних діячів як сучасності, так і досліджуваного періоду, предметом вивчення яких були особливості становлення й розвитку кафедр педагогіки в структурі ЗВПО (педагогічних інститутів при імператорських російських університетах, інститутів народної освіти, інститутів соціального виховання, педагогічних інститутів й університетів) (А. Андреєв, О. Аніщенко, О. Богдашина, М. Гаврилів, В. Жук, Л. Зеленська, І. Зільберфарб, Р. Еймонтова, С. Наумов, Ф. Петров, О. Рябченко, Я. Ряппо, С. Семковський, К. Сліпко, В. Струминський, С. Тарнавська та ін.), а також праці, зорієнтовані на узагальнення змісту роботи окремих кафедр педагогіки у вітчизняних ЗВПО (К. Галкін, М. Елькін, І. Карпунь, Л. Марченко, Л. Нечепоренко, О. Новицька, Л. Попова та ін.).

Значну увагу на цьому етапі дослідження було приділено вивченню праць *бібліографічного спрямування* (Н. Антонець, Л. Березівська, Л. Бондар, О. Гнізділова, Т. Завгородня, Л. Пироженко, Т. Самоплавська та ін.) з метою уточнення інформації про персоналії завідувачів кафедр педагогіки в досліджуваній період, зокрема щодо їх життєпису, особистісних і професійних характеристик.

Отже, проведений аналіз досліджень із відповідної проблематики дав підстави констатувати відсутність комплексного дослідження, у якому було б визначено й розкрито напрями науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки, узагальнено досвід реалізації цих напрямів у ЗВПО України на початку ХХ – на початку ХХІ сторіччя, схарактеризовано особистісний і професійний потенціал завідувачів кафедр педагогіки, що й зумовило потребу в проведенні окремого наукового дослідження.

У другому розділі «Організаційно-теоретичні засади науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки у закладах вищої педагогічної освіти України (поч. ХХ – поч. ХХІ ст.) визначено наукові підходи до розв'язання проблеми розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО, розкрито суть

базових понять, з'ясовано передумови становлення й розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВО Наддніпрянської України.

У дисертації детально розкрито особливості організації мережі ЗВПО України в досліджуваний період, механізм інституційного оформлення кафедр педагогіки як їхніх структурних підрозділів, взаємозв'язок змісту й напрямів їхньої науково-педагогічної діяльності з урядовою політикою в галузі освіти та рівнем розвитку педагогічної науки.

У процесі наукового пошуку доведено важливість і правомірність застосування окремих підходів загальнонаукової й конкретнонаукової методології дослідження (історико-педагогічного, системного, синергетичного, антропологічного, деонтологічного, аксіологічного), які дали можливість у хронологічній послідовності відстежити особливості становлення й розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО України в досліджуваний період; установити зв'язки між змінами змісту й напрямів науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО на кожному з обґрунтованих етапів; вивчити й конкретизувати особистісний і професійний потенціал завідувачів педагогічних кафедр; виокремити перспективні напрями розвитку науково-педагогічної діяльності в умовах сьогодення.

На підставі аналізу наукової, нормативної та довідкової літератури конкретизовано термінологічне поле дослідження. Так, *«педагогічна діяльність»* у дисертації розглянута як інтелектуальна творча діяльність педагогічного або науково-педагогічного працівника, спрямована на навчання, виховання та розвиток здобувача освіти, його загальнокультурних, громадянських і професійних компетентностей; *«наукова діяльність»* – як взаємодія вчених-дослідників, яка сприяє одержанню й використанню нових знань, що реалізуються у формі теоретичних і прикладних наук, *«науково-педагогічна діяльність»* – як педагогічна діяльність у закладах освіти, що пов'язана з науковою.

Узагальнення нормативних документів, наукових праць С. Дружилова, Л. Конєва, С. Резніка та ін. дало змогу визначити поняття *«кафедра»* як базовий структурний підрозділ закладів вищої освіти, що здійснює освітню, методичну, наукову діяльність за певною спеціальністю, *«кафедра педагогіки закладу вищої педагогічної освіти»* – як структурний підрозділ ЗВПО (його філій, інститутів, факультетів), що забезпечує підготовку педагогічних і науково-педагогічних працівників нової генерації, викладання циклу педагогічних дисциплін для студентів усіх напрямів підготовки та спеціалізацій ЗВПО, координує педагогізацію освітнього процесу, здійснює розробку актуальних проблем педагогічної науки.

Комплексне вивчення науково-довідкової літератури дало можливість запропонувати авторське тлумачення ключового терміна дисертаційного дослідження *«науково-педагогічна діяльність кафедри педагогіки в закладі вищої педагогічної освіти»* як інтелектуально-творчої роботи колективу кафедри, яка здійснюється за навчально-виховним, навчально-методичним, науково-дослідним, громадсько-просвітницьким, міжнародним й інноваційним напрямами.

Проведений науковий пошук доводить, що поступове становлення науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО було зумовлене суспільно-

політичними, соціально-економічними й організаційно-педагогічними чинниками. Так, до *суспільно-політичних і соціально-економічних* передумов становлення й розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО належать зародження й утвердження капіталістичних і становлення соціалістичних відносин, що сприяло проголошенню Української соціалістичної радянської республіки (1919), освітні стратегії розвитку Наддніпрянської України (1803–1920). До *організаційно-педагогічних передумов* становлення й розвитку досліджуваного історико-педагогічного феномена можна віднести проведення шкільної реформи (1802–1804); підвищення попиту на спеціалістів із педагогічною освітою, високою науковою кваліфікацією; відкриття педагогічних інститутів при імператорських російських університетах, зокрема Харківському та Київському відповідно до наказу «Про заснування училищ» (1803); організація кафедр педагогіки в структурі педагогічних інститутів при зазначених вище університетах відповідно до наказу «Про заснування в університетах особливої кафедри педагогії» (1850), а також у Ніжинському історико-філологічному інституті (1875); активна участь громадсько-педагогічних діячів, учених (П. Дьяконов, І. Огнєв, Д. Плетньов, Г. Россолімо, Т. Фадєєв та ін.) у розробленні положень щодо організації педагогічної освіти, зокрема «Проекту педагогічного факультету університетів» (1905), у якому кафедрі педагогіки відводилося особливе місце; створення комісії (О. Музиченко, К. Щербина) для реформи педагогічних навчальних закладів (1919), організація педагогічних інститутів у Полтаві, Херсоні, Чернігові та Житомирі (1919); ліквідація університетів, реорганізація вищої освіти (1920).

Передумовами розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки ЗВПО стало також посилення професіоналізації освіти в університетах; формування циклу педагогічних предметів (дидактика, теорія виховання, теорія та історія педагогіки); створення наукових товариств для розвитку науково-дослідної діяльності в закладах вищої освіти, Української Академії наук (1918); консолідація вчених-педагогів для вироблення теоретичних засад реформаторської, зокрема експериментальної педагогіки (С. Ананьїн, С. Гогоцький, Ф. Зеленогорський, О. Музиченко, К. Ушинський та ін.), укладання підручників із педагогіки, методики викладання педагогіки (А. Валицький, М. Ланге, М. Корф, Х. Роммель та ін.).

Означені передумови сприяли становленню вищої педагогічної освіти, розбудові ЗВПО, інституційному оформленню структурних ланок, зокрема кафедр педагогіки, визначенню змісту й напрямів їх науково-педагогічної діяльності.

У третьому розділі «Досвід організації науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки у ЗВПО України досліджуваного періоду» на основі аналізу історико-педагогічної літератури, архівних джерел (матеріалів про організацію й реорганізацію інститутів народної освіти та педагогічних інститутів, звітів, доповідних записок, резолюцій, «операційних» планів ЗВПО, міністерських розпоряджень, листування ЗВПО з Міністерством освіти, протоколів засідань кафедр педагогіки) обґрунтовано етапи розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО України початку ХХ – початку ХХІ ст., визначено й схарактеризовано зміст і напрями науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки на кожному з визначених етапів.

Проведений аналіз історико-педагогічних джерел дав можливість обґрунтувати в межах досліджуваного періоду етапи розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО України, урахуваючи такі критерії: суспільно-політичні, які зумовлювали особливості урядової політики в галузі вищої педагогічної освіти, і культурно-освітні, що сприяли становленню й розвитку ЗВПО, визначали напрями й змістове наповнення науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки як структурних підрозділів, стимулювали розвиток педагогічної науки й педагогіки як навчальної дисципліни в ЗВПО.

Перший етап (1921–1929 рр.) – етап організації науково-дослідних кафедр педології й педагогіки як самостійних інституцій і структурних підрозділів новостворених інститутів народної освіти й визначення пріоритетних напрямів науково-педагогічної діяльності відповідних кафедр.

У дисертації доведено, що в складних соціально-економічних, політичних умовах становлення УСРР, здійснення українізації було завершено реформування початкової й середньої освіти, що й зумовило значну потребу країни в учительських кадрах. Характерною рисою урядової політики в галузі вищої педагогічної освіти стала організація мережі вітчизняних ЗВПО відповідно до «Основних положень реформи вищої школи в Україні» (1919), яка лише в 1921 р. набула належної структурованості. Так, підготовку вчителів вищої кваліфікації для масових шкіл професійної освіти і різного роду закладів соціального виховання здійснювали реорганізовані з університетів, учительських інститутів, вищих жіночих курсів інститути народної освіти (ІНО) (Київський, Харківський, Одеський, Катеринославський (Дніпровський), що склалися з двох факультетів – соціального виховання та професійної освіти, а також Вінницький, Чернігівський, Глухівський, Житомирський, Миколаївський, Херсонський, Полтавський, Кам'янець-Подільський, Ніжинський, що мали по одному факультету – соціального виховання.

Утворення значної кількості закладів вищої освіти, політична необхідність заручитися підтримкою з боку наукової інтелігенції дореволюційних закладів вищої освіти, потреба в розробленні нею плану виходу із соціально-економічної кризи (нові концепції, проекти, форми освіти, теорії, плани реконструкції) сприяли організації як структурних ланок ІНО (факультетів, секцій, гуртків, предметних комісій), так і дослідних установ, серед яких особливе місце відводилося науково-дослідним кафедрам (НДК) як «спеціальним органам науково-дослідної роботи».

Відповідно до суспільно-політичних і соціально-економічних реалій вектор освітньої політики УСРР спрямовувався на розвиток інтелекту дитини, збереження її здоров'я, соціальний і психологічний захист, що й стало предметом дослідження науки педології. Актуалізація ідей реформаторської педагогіки, педології про виховання дитини відповідно до її психофізіологічних особливостей зумовила відкриття поряд з іншими НДК також НДК педології відповідно до постанови Народного комісаріату робітничо-селянської інспекції УСРР «Про заснування науково-дослідних кафедр і забезпечення працівників науково-дослідних кафедр» (1921).

Новостворені НДК педології стали «першими осередками підготовки нової наукової та науково-педагогічної інтелігенції» (О. Новицька). Їхня організація

втілювала «своєрідну надбудову вищої педагогічної освіти» (Г. Гринько), яка об'єднала науковців із педагогіки, педології, психології, фізіології, педіатрії з метою теоретичного та практичного розроблення питань створення нових форм проведення дослідної роботи, перевірки нових методів, шляхів організації навчально-виховного процесу. НДК педології були самостійними дослідними ланками, використовували для своєї роботи лабораторії, кабінети й оснащення ІНО. Планувалося їх відокремлення від інститутів і повна автономізація як установ.

Серед чинників, що в межах першого виділеного етапу позитивно вплинули на розвиток науково-педагогічної діяльності НДК педології як *самостійних інституцій*, варто виділити активізацію суспільно-педагогічного руху, зумовленого III Всеукраїнською нарадою з питань освіти (1921), Всеукраїнською конференцією з питань педагогічної освіти (1921), всеукраїнськими педагогічними конференціями (1922, 1923, 1924, 1929); затвердження Статуту Всеукраїнської академії наук (1921); розгортання роботи видання «Науковий бюлетень УСРР». Поряд із цим на розвиток НДК педології як *структурних ланок ЗВПО* вплинуло підвищення ролі наукового знання в підготовці майбутнього «вчителя-соцвиховника»; включення педагогічних дисциплін до навчальних планів ІНО; відкриття при НДК педології педагогічних секцій, що позначилося на незначних змінах назв кафедр.

Потреба в науково-педагогічному складнику професійної підготовки майбутніх учителів і викладачів сприяла активізації діяльності педагогічних кафедр у структурі ЗВПО, які прийшли на зміну предметним комісіям відповідно до постанови Народного комісаріату освіти УСРР «Про підготовку викладачів у педвузах і педтехнікумах і перепідготовку вчителів» (1929).

Установлено, що впродовж досліджуваного періоду напрями науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки уточнювалися. Так, пріоритетними на цьому етапі були такі:

- *науково-дослідний* (підготовка науково-педагогічних кадрів; забезпечення відмежування нового педагогічного знання від традиційнофілософської педагогіки з її метафізичною й релігійною основою; організація наукових досліджень у формі педагогічних експериментів і систематичного спостереження; розробка наукових тем з історії педагогіки (М. Гордієвський, Я. Мамонтов), порівняльної педагогіки (А. Готалов-Готліб, І. Селіханович), переклад українською мовою творів видатних педагогів минулого (колектив НДК педагогіки й педології Одеського ІНО); організація самостійних лабораторій й інших науково-допоміжних установ з метою реорганізації на окремі науково-дослідні інститути (Харківський науково-дослідний інститут педагогіки));

- *освітній* (підготовка вчителів; керування семінарами «підвищеного типу» при ІНО (С. Ананьїн, Я. Мамонтов, Я. Чепіга та ін.); викладання на курсах дошкільних лікарів (В. Воробйов, В. Радзімовська, М. Тарасевич та ін.); створення семінарів-курсів для лекторів педагогічних дисциплін ЗВПО (НДК педагогіки Харківського ІНО); педагогізація інститутів народної освіти як ЗВПО).

З'ясовано, що НДК педагогіки й педології забезпечували викладання в ІНО таких дисциплін: педології, науки про поведінку (психології та рефлексології),

експериментальної педагогіки та педагогічної психотехніки, дидактики, історії та системи педагогіки, дошкільного виховання тощо.

У дослідженні доведено, що на цьому етапі НДК педагогіки й педології стали своєрідними установами, відкриття, статус, характер діяльності яких були зумовлені особливостями тогочасного стану науки й вищої педагогічної школи. У змісті їхньої науково-педагогічної діяльності виявлено такі *труднощі*: низький рівень або взагалі відсутність педагогічної освіти співробітників кафедр, неузгодженість роботи їхніх секцій і філій при ІНО України.

Другий етап (1930–1957 рр.) – етап офіційного утвердження статусу кафедр педагогіки в ЗВПО, трансформації й уніфікації змісту й напрямів їх науково-педагогічної діяльності.

Цей етап характеризується складними суспільно-політичними процесами, спричиненими політикою колективізації, репресіями й переслідуваннями науково-педагогічної інтелігенції 1930-х років, подіями Другої світової війни, а також існуванням значної кількості розрізнених установ, які займалися підготовкою вчителів (інститути соціального виховання, інститути професійної освіти, агропедагогічні інститути, індустріально-педагогічні інститути, інститути загальних наук, інститути лінгвістичної освіти тощо). У 1930 році педагогічна вертикаль науково-дослідних закладів України здійснювала підготовку науково-педагогічних кадрів, проводила науково-педагогічні дослідження теоретичного й прикладного характеру в складі лише Інституту педагогіки (Харків), філії Інституту педагогіки (Київ), Інституту фізичної культури (Харків), філії Інституту фізкультури (Одеса).

Особливістю урядової політики в галузі вищої педагогічної освіти стало прийняття постанови Народного комісаріату освіти УСРР «Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти» (1930), підготовка великої кількості проектів організації ЗВПО, зокрема «Проекту статуту єдиного педагогічного інституту та положення про адміністративно-педагогічний персонал складу кафедр, навчальну частину педагогічного інституту та про персонал педагогічного технікуму» (1932). Це сприяло організації на базі інститутів соціального виховання ЗВПО «єдиного типу» – державних педагогічних інститутів (ДПІ) (1933).

Доведено, що характерною рисою цього етапу було офіційне утвердження кафедр педагогіки в структурі ЗВПО, уніфікація змісту й напрямів їх науково-педагогічної діяльності відповідно до постанови Народного комісаріату освіти УСРР «Про запровадження катедральної системи в педагогічних вишах» (1930). Зокрема кафедри педагогіки розгорнули свою роботу в інститутах соціального виховання м. Сум (завідувач Г. Попова), м. Харкова (завідувач Т. Гарбуз), м. Полтави (завідувач Г. Ващенко), Житомира (завідувачі О. Масич та І. Афанасьєв, який у 1939 р. очолив кафедру педагогіки в Мелітопольському педінституті), Мелітополя (завідувач В. Добринченко), Бердичева (завідувач П. Ляшенко) та ін. Колективами кафедр здійснювалася, на відміну від «формальної» педагогізації ІНО 1920-х років, так звана «дійсна» педагогізація, яка передбачала вивчення всіх навчальних дисциплін у ЗВПО за допомогою педагогічних методів, удосконалення предметних методик, розробку методів організації іспитів, самостійної роботи студентів, форм контролю навчання. На зміну викладацькому складу НДК

педагогіки й педології, який у переважній більшості не мав вищої педагогічної освіти, прийшло нове покоління вчених-педагогів, яке заклало підґрунтя для розвитку педагогічної науки.

На підставі вивчення архівних документів і науково-педагогічних робіт Є. Голанда, Т. Ільїна, І. Огороднікова, К. Радіної, Г. Щукіної та ін. виявлено різні підходи до трактування предмета педагогіки в межах досліджуваного етапу, що цілком закономірно, адже значна кількість емпіричного матеріалу потребувала його синтезування, наукового узагальнення, розкриття на високому теоретичному рівні закономірностей основних педагогічних процесів.

Особливістю другого етапу, порівняно з попереднім, стало посилення *освітнього напрямку* науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО, що передбачав налагодження навчального процесу в педагогічних інститутах, підготовку студентів не лише до навчальної, а й виховної роботи в школі, організацію педагогічної практики. Кафедри педагогіки забезпечували викладання курсів «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Шкільна гігієна», «Педагогіка початкового навчання», спецсеминарів і спецкурсів «Школознавство», «Моральне виховання», «Наукова організація педагогічної праці», «Наукова організація розумової праці студентів», «Виховна робота в позакласний час» тощо, які охоплювали основні розділи педагогіки, спонукали студентів до поглибленого вивчення педагогічних джерел, передових педагогічних вітчизняних і зарубіжних течій. Ліквідація кафедр педології (1936) зумовила розширення спектру функцій кафедр педагогіки і сприяла становленню педагогіки як провідної дисципліни в ЗВПО, уточненню її змісту.

Науково-дослідний напрям науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в цей час мав на меті теоретичне узагальнення й визначення специфіки діяльності середньої та вищої школи, школи-інтернату, дитячих колоній, будинків й інших навчальних закладів суспільного виховання; організацію наукових сесій і конференцій (М. Григор'єв, А. Зільберштейн, С. Литвинов); здійснення наукових пошуків щодо розробки навчальних курсів педагогічних дисциплін (Х. Бобров, В. Войтинська), історії педагогіки (М. Даденков, Г. Івашина, І. Оплаканський, М. Харченко), дидактики (А. Коблиш, Г. Коваленко, Г. Прокопенко), теорії виховання (Б. Бендерський, Д. Вознюк, В. Зиза, М. Миронов), методики загальної й політехнічної освіти (Т. Гарбуз, В. Григор'єв, В. Луцький); підвищення наукового рівня співробітників кафедр (М. Лєскевич, Т. Лихарева, А. Масич). Чіткіших обрисів у роботі колективів кафедр педагогіки набула розробка науково-дослідної тематики.

Підкреслимо, що на цьому етапі напрями науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО зазнали певних змін. Виразно відгалузився *навчально-методичний* напрям, суть якого полягала в удосконаленні навчальних планів і програм ЗВПО, розробці форм організації навчання студентів (лекцій, практичних, індивідуальних занять, екскурсій) (М. Кругляк, Н. Михайлова, І. Пенський), підготовці програм із педагогіки (А. Алмашина, Л. Волкова, Г. Копил), положення про педагогічну практику (Р. Барун, С. Близнюк, В. Помагайба), а також доборі актуальної науково-педагогічної літератури (основної й допоміжної) для студентів.

На підставі аналізу інтерпретаційно-дослідницької та публіцистичної літератури, наказів ЗВПО УСРР, зокрема Харківського державного педагогічного інституту, за 1930-ті рр. з'ясовано, що підготовка майбутніх учителів здійснювалася за першим систематичним підручником із педагогіки для радянських ЗВПО М. Пістрака (1934), який пізніше було заборонено. Колективи кафедр педагогіки власноруч готували дидактичні матеріали й оснащення для кабінетів педагогіки (П. Гладков, О. Дзевєрін, К. Кротова, С. Литвинов, В. Помагайба, І. Синепол, М. Харченко, А. Феоктістов та ін.).

Виявлено, що науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки набирала значних обертів у напрямі налагодження зв'язків з освітніми установами й громадськістю, зокрема із соціальними установами з питань педагогічної пропаганди (М. Григор'єв, О. Масич, М. Ніжинський). Організація кафедрями просвітницьких лекторіїв, шефство над працівниками різних установ, підприємств, організацій сприяли ліквідації неписьменності серед населення. Участь викладачів і співробітників кафедр у роботі вчительських конференцій, курсів і семінарів уможливила розвиток педагогічної науки в стінах освітніх установ, стимулювала підготовку професорсько-викладацького корпусу в ЗВПО.

У дослідженні з'ясовано, що в повоєнний період кафедри педагогіки ЗВПО України не лише відновили свою науково-педагогічну діяльність, а й окреслили подальші перспективи розвитку закладів освіти, сприяли зростанню їхнього освітнього потенціалу відповідно до Закону «Про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства на 1946-1950 рр.». Перед кафедрами постали завдання педагогізації ЗВПО, що передбачало організацію психолого-педагогічних конференцій, спільних зустрічей, розроблення освітніх проектів із колективами кафедр предметних методик, проведення нарад із деканами факультетів, експериментальних досліджень у школах. У ці роки посилювалися вимоги до підвищення наукового рівня викладачів кафедр педагогіки, проведення науково-дослідної роботи, залучення до неї майбутніх учителів, що сприяло активізації роботи студентських гуртків із педагогіки, історії педагогіки.

Незважаючи на змістовну насиченість науково-педагогічної роботи кафедр педагогіки в ЗВПО на визначеному етапі, у їхній діяльності спостерігалися такі *недоліки*: нефіксованість місця й часу проведення засідань кафедр, постійні переслідування науково-педагогічної інтелігенції 30-х років ХХ ст., що гальмувало розвиток педагогічної науки, розробку навчально-методичного забезпечення з педагогічних дисциплін, спричиняло низький рівень їх викладання в ЗВПО.

Третій етап (1958–1990 рр.) – етап посилення професійної спрямованості науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО на тлі процесів реформування в галузі педагогічної освіти.

Серед чинників, що значно вплинули на перебіг освітніх процесів і явищ у межах третього з-поміж виокремлених етапів, варто вказати на такі: остаточне утвердження соціалістичного ладу в УРСР, розвиток технічного прогресу, реформування галузі середньої та вищої, зокрема педагогічної освіти. Прийняття Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958), постанов ЦК КПУ «Про стан і заходи подальшого

розвитку педагогічної науки в УРСР» (1959), «Про стан підготовки вчительських кадрів у педагогічних інститутах і педагогічних училищах Міністерства освіти УРСР» (1959) сприяло збільшенню часу на виробничу й педагогічну практику, підвищенню науково-теоретичного рівня викладання в закладах освіти, розвитку науково-дослідної роботи тощо.

Аналіз архівних матеріалів (протоколів засідань кафедр педагогіки, звітів педагогічних інститутів) дав підстави для висновку, що вирішальною подією у визначенні змісту науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО в межах третього етапу стала десятиденна перевірка (1959) відповідно до зазначених вище нормативних документів дванадцяти кафедр педагогіки, зокрема Одеського, Київського, Полтавського, Сумського та інших педагогічних інститутів. За підсумками перевірки було констатовано, що кафедри педагогіки є центральними в ЗВПО, у них відбивається робота ЗВПО загалом, вони повинні бути «душею інститутів», зразком для інших кафедр, сприяти розробці єдиних вимог до організації педагогічної практики. Досвід науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки, аналіз роботи їхніх колективів ліг в основу подальшого прогресивного розвитку цих підрозділів ЗВПО.

Визначальним напрямом науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки ЗВПО України впродовж цього етапу була організація *навчально-виховної* роботи. Кафедри забезпечували викладання курсів «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика виховної роботи», «Школознавство». Спектр предметів було розширено психологічними дисциплінами завдяки об'єднанню кафедр педагогіки та психології в одну структурну одиницю ЗВПО (державних педагогічних інститутів Одеси (1946–1968), Харкова (1957–1974), Чернігова (1946–1954), Житомира (1944–1983) тощо). Серед нових курсів варто назвати «Укріплення зв'язку школи з життям», «Школа-інтернат як новий тип навчально-виховної роботи», «Особливості навчально-виховної роботи в ПТУ», «Основи профорієнтаційної етики», «Вступ до вчительської спеціальності», «Актуальні питання педагогіки вищої школи» тощо.

Особливістю цього періоду стало введення курсу «Основи педагогічної майстерності», розробленого Т. Гаваковою, І. Кривоносом, Н. Тарасевич за ініціативи та під керівництвом І. Зязюна, що стимулювало відкриття в 1980-х роках кафедр педагогічної майстерності спочатку в Полтавському, а згодом майже в усіх ЗВПО України (Вінницькому, Ніжинському, Миколаївському, Одеському, Сумському, Тернопільському, Херсонському тощо). Новим вектором досліджень стала також проблема педагогічної творчості, що у свою чергу уможливило організацію відповідних кафедр у Київському, Сумському, Глухівському, Уманському ЗВПО тощо.

З метою проведення виховної роботи серед студентства викладачі кафедр педагогіки читали лекції в гуртожитках (Д. Вознюк, М. Кравченко, Р. Семерникова), в інститутах з питань естетичного (В. Горовенко), патріотичного виховання (М. Рябухін, Д. Шелухін), надавали допомогу студентським педагогічним загонам (Я. Бурлака), здійснювали профорієнтаційну роботу, зокрема у формі конкурсу педагогічної майстерності (кафедри педагогіки Харківського, Полтавського,

Сумського, Мелітопольського педінститутів), загальноінститутських конференцій (кафедра педагогіки Івано-Франківського ДПІ ім. Василя Стефаника).

Цьому етапу притаманне зміщення акценту з науково-дослідного напрямку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО на *науково-методичний*, який здійснювався через розробку актуальних проблем педагогіки й методики середньої та вищої школи («Формування світогляду учнів старших класів загальноосвітньої школи в процесі навчання й виховання», «Виховання в студентів педагогічного вишу любові до педагогічної професії», «Теоретичні й методичні основи вивчення, узагальнення й упровадження передового педагогічного досвіду» (кафедра педагогіки Київського ДПІ ім. О. М. Горького); «Педагогіка вищої школи», «Організація навчально-виховної роботи в школі-інтернаті» (кафедра педагогіки Одеського ДПІ ім. К.Д. Ушинського), «Розв'язання актуальних проблем навчального й виховного процесу в школі» (кафедра педагогіки Житомирського ДПІ ім. Івана Франка), «Актуалізація пізнавальної активності та самостійності учнів у навчанні» (кафедри педагогіки й психології Мелітопольського ДПІ та Харківського ДПІ ім. Г. С. Сковороди), «Моральне виховання учнів у загальноосвітній школі» (кафедра педагогіки й психології Вінницького ДПІ), «Формування особистості учня в процесі навчально-виховної роботи в школі» (кафедра педагогіки та психології Дрогобицького педінституту ім. Івана Франка) тощо). Саме в цей період актуалізувалася проблема наочності, використання на уроках технічних засобів навчання (кафедри педагогіки Дрогобицького, Київського, Харківського, Сумського та інших ЗВПО).

У дослідженні виявлено, що колективи кафедр педагогіки активно працювали над удосконаленням методики викладання психолого-педагогічних дисциплін (кафедра педагогіки та психології Сумського ДПІ ім. А. С. Макаренка на чолі з О. Польською), організацією навчально-методичних семінарів для викладачів (кафедра педагогіки та психології Мелітопольського ДПІ на чолі з М. Сазоною), підвищенням рівня професійної майстерності вчителів (кафедра педагогіки Житомирського ДПІ ім. Івана Франка на чолі з І. Роздобудько), підготовкою науково-методичного та навчального забезпечення (кафедра педагогіки Тернопільського ДПІ на чолі з М. Фіцулою), пошуком шляхів досягнення єдності теоретичної та практичної підготовки студентів (кафедра педагогіки Харківського ДПІ ім. Г.С. Сковороди на чолі з А. Зільберштейном) тощо. Результати науково-методичної роботи колективів кафедр педагогіки апробувалися на наукових конференціях, семінарах інститутського, республіканського та союзного масштабів. З'ясовано, що саме в ці роки на кафедрах педагогіки Глухівського, Київського, Одеського, Полтавського, Тернопільського, Харківського й інших державних педагогічних інститутів більш систематичною стала робота з підготовки науково-педагогічних кадрів. Цьому сприяло відкриття в окремих ЗВПО аспірантури (заочної й очної форм навчання).

Виокремлений етап ознаменувався також підготовкою викладачами кафедр педагогіки методичного забезпечення, зокрема друком підручників і монографій «Принципи радянської дидактики» (С. Чавдаров), «Історія педагогіки» (М. Даденков), «Педагогіка і життя», «Методика виховної роботи в школі-інтернаті»

(С. Литвинов), «Педагогіка: навчальний посібник для педінститутів та університетів» (С. Збандуто), «Виробниче навчання на базі МТС у загальноосвітній середній школі» (А. Зільберштейн), «Розвиток пізнавальної діяльності у школярів» (Г. Кагальняк), «Активізація пізнавальної діяльності учнів» (В. Шморгун), «Самостійна робота учнів з підручником на уроках у 5-8 класах» (О. Соколова) тощо.

Науково-методичні дослідження проводилися під керівництвом викладачів кафедр педагогіки й у студентських гуртках, проблемних групах із педагогіки, історії педагогіки з питань професіографії, педагогічної техніки, вербальної майстерності тощо, а також у клубах «Пошук», «Термінал» кафедри педагогіки Мелітопольського ДПІ, «Полум'я» кафедри педагогіки Харківського ДПІ ім. Г. С. Сковороди, «Макаренківці» кафедри педагогіки Полтавського ДПІ ім. В. Г. Короленка тощо.

Порівняно з попереднім етапом, на третьому етапі налагодилася *організаційна* робота кафедр педагогіки, про що свідчить проведення регулярних запротокольованих засідань, об'єднаних нарад з іншими кафедрами, на яких обговорювалися питання педагогізації та професіоналізації підготовки майбутніх учителів, організації педагогічної практики, навчальних і науково-дослідних лабораторій, кабінетів педагогіки тощо.

На визначеному етапі кафедрами педагогіки активно проводилася робота, спрямована на забезпечення їх зв'язку з *освітніми установами й громадськістю*, зокрема зі школами, органами народної освіти, педагогічними кафедрами ЗВО, а також із батьками й широкими верствами населення. Співпраця кафедр педагогіки зі *школами* здійснювалася під час роботи кафедральних колективів в опорних школах, пришкільних кабінетах педагогіки, педагогічних класах і навчально-дослідних лабораторіях (Т. Баларіч, В. Барський, А. Зільберштейн, М. Маянц, Л. Логінова та ін.), на експериментальних майданчиках при загальноосвітніх школах № 68, № 83, № 94 ім. М. Островського м. Харкова (І. Федоренко, В. Гриньова, Н. Можасва), № 10, № 26 м. Одеси (С. Збандуто, М. Маянц) тощо. Школа для кафедр педагогіки стала осередком підвищення професійної майстерності викладачів, актуалізації практичного складника підготовки студентів, базою для апробацій інноваційних методик, передового педагогічного досвіду тощо.

Спільно з *органами народної освіти*, представниками освіти, учителями й директорами шкіл члени кафедр (В. Андрушак, С. Балбенко, В. Барський, О. Білий, А. Відченко, В. Гриньова, А. Доценко, С. Золотухіна, В. Євдокимов, Л. Калашнікова, О. Кравченко, Г. Ліщинська, В. Лозова, Г. Петренко, Л. Попова, Р. Семерникова, В. Смагін, Т. Шаригіна та ін.) систематично обговорювали перспективні завдання педагогічних колективів, питання методики, досвіду організації учнівського самоврядування. У контексті *взаємодії зі спорідненими кафедрами* проводилися спільні наради завідувачів кафедр педагогіки та психології ЗВПО, конференції, засідання опорних кафедр, зокрема Глухівського, Горлівського, Кам'янець-Подільського, Полтавського, Слов'янського, Харківського державних педагогічних інститутів відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР «Про затвердження опорних кафедр педінститутів республіки» (1981), що сприяло

активізації обміну досвідом викладання педагогічних дисциплін (А. Бойко, Л. Вовк, В. Лозова, Г. Петренко та ін.).

Особливістю третього етапу, як свідчить проведене дослідження, був інтенсивний розвиток педагогіки співробітництва, яка була багатою на творчі пошуки науковців, практиків школи (Ш. Амонашвілі, І. Волков, М. Гузик, С. Лисенкова, М. Палтишев, В. Шаталов, М. Щетинін та ін.), спрямовані на подолання певної традиційної обмеженості в організації навчально-виховного процесу, на врахування інтересів, потреб, свободи особистості. Їхні ідеї, положення знайшли відображення в діяльності кафедр педагогіки під час читання лекцій, проведення семінарів, підготовки посібників, статей, методичних рекомендацій, а також у роботі вчителів-ентузіастів, експериментаторів. Разом із тим варто констатувати, що, на жаль, масового їх втілення в широку практику не відбулося.

Четвертий етап (1991–2014 рр.) – етап розширення спектру напрямів науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у ЗВПО в умовах розбудови національної педагогічної освіти.

Проголошення незалежності України (1991), прийняття законів «Про освіту» (1991), «Про наукову й науково-технічну діяльність» (1992), наказу Міністерства освіти України «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» (1993), Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993) тощо дали поштовх активним процесам реформування, оновлення змісту педагогічної освіти, зміні пріоритетів підготовки майбутнього вчителя як особистості, інтелігента-інтелектуала й професіонала, зумовили реорганізацію майже всіх державних педагогічних інститутів в університети, надання деяким із них статусу національного (Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (1997), Харківський НПУ ім. Г. С. Сковороди (2004), Південноукраїнський НПУ ім. К. Д. Ушинського (2009), Глухівський НПУ ім. Олександра Довженка (2009), Полтавський НПУ ім. Володимира Короленка (2009)). Мережу ЗВПО розширено установами комунальної й приватної форми власності.

Зазначені процеси зумовили уточнення назв кафедр: «кафедра педагогіки», «кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи», «кафедра педагогічної творчості», «кафедра теорії та історії педагогіки», «кафедра загальної й соціальної педагогіки та психології» тощо. Це призвело до розширення спектру напрямів науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у ЗВПО. Так, характерним зокрема для *навчально-виховного* напрямку науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у ЗВПО на цьому етапі стало впровадження індивідуальних, диференційованих і групових форм навчання, проблемно-пошукових, дослідних методів, а також рольових ігор, тренінгів. Вивчення педагогічних дисциплін здійснювалося за модульно-рейтинговою та модульно-кредитною технологіями. У роботі кафедр із майбутніми вчителями важливе місце посіла робота з організації й підготовки студентів до участі у всеукраїнських олімпіадах і конкурсах студентських наукових робіт із педагогіки.

У виховній роботі пріоритетним стало проведення конкурсів есе «Учитель у моєму житті», «Педагогіка довкола нас», педагогічної майстерності, зустрічей з

випускниками, учителями шкіл й видатними педагогами тощо. Співробітники кафедр педагогіки активно продовжували працювати над *навчально-методичним* забезпеченням процесу підготовки майбутніх учителів і науково-педагогічних кадрів.

Науково-дослідний напрям на цьому етапі представлений підготовкою педагогічних кадрів вищої кваліфікації, написанням дисертацій, монографій, посібників, підручників для студентів ЗВПО, учнів закладів загальної середньої освіти; організацією й участю в роботі міжнародних, усеукраїнських, міжвишівських науково-практичних конференціях; інтенсивним розвитком науково-педагогічних шкіл; участю в підготовці освітніх проектів з метою отримання грантів тощо. У контексті дослідження вагомим стала розробка колективами педагогічних кафедр актуальних наукових проблем. Наприклад, кафедри активно займалися пошуками шляхів удосконалення змісту педагогічної підготовки в умовах формування загальноєвропейського простору вищої освіти (кафедра педагогіки Вінницького ДПУ ім. Михайла Коцюбинського на чолі з М. Сметанським); розробленням діяльнісно-особистісної концепції виховання на гуманістичних засадах (кафедра педагогіки Донбаського ДПУ на чолі з В. Сипченком); шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в національній загальноосвітній та вищій школі (кафедра загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Уманського ДПУ ім. Павла Тичини на чолі з Д. Пащенком); програмно-методичного забезпечення викладання педагогічних дисциплін (кафедра педагогіки Сумського ДПУ ім. А. С. Макаренка на чолі з А. Сбруєвою); узагальненням на якісно новому рівні головних педагогічних законів і закономірностей (кафедра педагогіки Південноукраїнського НПУ ім. К. Д. Ушинського на чолі з З. Курлянд); обґрунтуванням системи національної освіти (кафедра теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова на чолі з Л. Вовк, кафедра педагогіки Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка на чолі з О. Вишневським) тощо.

У межах науково-дослідного напрямку виокремився *інноваційний*, який уможливив розроблення інтегрованих програм, оприлюднення результатів наукових досліджень у фахових виданнях України, наукометричних базах, організацію маркетингу та просування на ринки результатів науково-дослідної роботи, розроблення й підтримання сайтів, інформаційних стендів тощо, що створило сприятливі умови для розвитку педагогічної науки на початку ХХІ ст.

Педагогічними кафедрами реалізувалися комплекси заходів з інтеграції в *міжнародний* освітньо-науковий простір, вивчався міжнародний досвід підготовки освітян і розроблялися шляхи його впровадження в освітню практику України. Викладачі кафедр брали участь у міжнародних проектах, конференціях, семінарах, конкурсах, виставках тощо. Виявлено, що педагогічні кафедри продовжували підтримувати *зв'язок з освітніми установами й громадськістю*, обласними методичними центрами, навчальними й науковими закладами країни, зокрема з Національною академією педагогічних наук України, підрозділами Міністерства освіти і науки України й інших міністерств, місцевими органами управління в галузі освіти та закладами загальної середньої освіти.

Під час вивчення особливостей цього етапу виявлено й деякі суперечливі його аспекти. З одного боку, спостерігалися позитивні тенденції (національно-патріотична спрямованість освітнього середовища країни; розроблення різномірних моделей педагогічної освіти; запровадження новітніх педагогічних технологій; упровадження в практику підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів компетентнісного підходу, нових та оновлених педагогічних дисциплін («Соціальна педагогіка», «Козацька педагогіка», «Превентивна педагогіка», «Освітній менеджмент» тощо); відкриття при кафедрах аспірантури й докторантури; розширення контактів із національними та міжнародними науково-педагогічними установами; посилення ролі педагогічного знання в суспільстві, про що свідчить, наприклад, створення педагогічних кафедр у закладах вищої технічної освіти), а з іншого, – намітилися й негативні (утрата майже всіма кафедрами педагогіки загальновищівського статусу й закріплення їх за певними факультетами або інститутами при ЗВПО; поступове зменшення кількості годин на вивчення педагогічних дисциплін і педагогічну практику; часткова втрата педагогічними кафедрами тісного зв'язку із закладами загальної середньої освіти, зменшення кількості експериментальних баз для впровадження й апробації результатів наукової роботи викладачів, аспірантів і докторантів; відмова деяких ЗВПО від читання курсів «Вступ до професії», «Основи педагогічної майстерності» як мотиваційного складника технології підготовки майбутнього фахівця).

Отже, узагальнення досвіду діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО України початку ХХ – початку ХХІ сторіч дало можливість визначити й схарактеризувати напрями їхньої науково-педагогічної діяльності, виявити й розкрити особливості змістового наповнення цих напрямів на кожному з обґрунтованих етапів з урахуванням суспільно-політичних і культурно-освітніх чинників.

У четвертому розділі «Особистісний і професійний потенціал очільників кафедр педагогіки в ЗВПО досліджуваного періоду» на основі аналізу архівних джерел (звітів, розпоряджень, наказів ЗВПО України, особових справ завідувачів кафедр), історико-педагогічної та мемуарної літератури, періодичних видань визначено особистісні й професійні характеристики завідувачів кафедр педагогіки, узагальнено досвід їхньої управлінської й професійно-педагогічної діяльності.

Керівництво педагогічними кафедрами – це складний, відповідальний процес виконання цілого спектру функціональних обов'язків, ефективність здійснення яких забезпечується особистісним і професійним потенціалом завідувачів як «сукупності наявних можливостей, продуктивних сил і здібностей».

На основі вивчення науково-педагогічних джерел О. Абдулліної, В. Виноградової, С. Водотики, С. Резніка, П. Карташова, І. Мельникової та ін. у дисертації *особистісний потенціал* очільників кафедр педагогіки визначено як природну індивідуальну здатність, яка за певних умов проявляється в моральних вчинках, емоційно-вольових рішеннях з високим ступенем відповідальності. У свою чергу професійний потенціал завідувачів кафедр педагогіки знаходить вияв у *професійній компетентності*, яку засвідчують уміння використовувати раціональні прийоми й методи праці, співпрацювати зі студентами та здобувачами науково-освітніх і наукових ступенів, реагувати на вимоги практики загальної середньої та

вищої школи; *організаційних уміннях*, які виявляються у створенні ефективної робочої атмосфери, налагодженні ефективних зав'язків, правильній організації виконання плану, розпорядництва, мотивації праці, майстерності фасилітації, справедливому розподілі трудових функцій між членами колективу, організації максимально ефективної роботи колективу, узгодженні інтересів співробітників кафедри, забезпеченні належної матеріально-технічної бази кафедри; *управлінських якостей*, зокрема відповідальності, сміливості, рішучості, мобільності, обов'язковості, які дають змогу приймати рішення, об'єктивно оцінювати ситуацію, прогнозувати й планувати діяльність кафедри, здійснювати контроль за виконанням, визначати стратегію поведінки й діяльності в умовах ринкових відносин.

Аналіз досвіду професійно-педагогічної діяльності відомих у 20-30-ті рр. ХХ ст. завідувачів кафедр педагогіки дав можливість виявити й схарактеризувати змістові й процесуальні складники їхньої роботи. Керівники кафедр мали чітку громадянську позицію (С. Ананьїн, М. Гордієвський, О. Попов), займалися «розбудовою педолого-педагогічного вчення» (І. Афанасьєв, Т. Гарбуз, К. Лебединцев, О. Масич В. Радзімовська, І. Синепол Й. Селіханович), незважаючи на трагічність долі деяких з них. Специфіка їхніх наукових поглядів, відсутність в окремих із них педагогічної освіти (В. Радзімовська, М. Тарасевич) стали вирішальними в переорієнтації НДК педології в НДК педагогіки. Поєднуючи функції завідувачів кафедр із функціями заступників директорів ЗВПО з навчальної, наукової роботи (І. Синепол (Харків), С. Литвинов (Київ), Д. Елькін, (Одеса), П. Ляшенко (Бердичів), О. Шумейко (Кривий Ріг) та ін.), вони з організаторським хистом брали безпосередню участь у налагодженні роботи педагогічних інститутів.

Керівники кафедр (А. Алмашина, Л. Волкова, М. Григор'єв, Д. Елькін, І. Зиза, В. Мещеряков, Н. Михайлова, Й. Селіханович та ін.) сприяли й активізації науково-педагогічної діяльності кафедр на зламі 30-40-х років ХХ ст. Це були глибоко освічені особистості, блискучі оратори, які заворожували різні за віком і соціальним статусом аудиторії.

Вивчення протоколів засідань кафедр педагогіки дало можливість відстежити, що їхні завідувачі в кінці 1950-х – упродовж 1960-х рр., окрім суто організаційних питань, займалися переглядом теоретичних курсів педагогіки, здійснювали роз'яснювальну роботу серед учителів і населення щодо реалізації прийнятих офіційних документів про школу (С. Близнюк, С. Литвинов, О. Польська, Д. Халаїм), організовували та проводили педагогічну практику студентів у школах, зокрема робітничої молоді й у школах-інтернатах (С. Збандуто, М. Лескевич, М. Григор'єв).

Налагодженню зв'язків кафедр педагогіки з освітніми установами й громадськістю в 1970-1980-ті роки сприяли саме завідувачі відповідних кафедр, які особисто тісно співпрацювали зі школами, організовували на їхніх базах експериментальні майданчики (І. Федоренко), керували університетами педагогічних (наукових) знань для вчителів (Я. Бурлака, В. Лозова, І. Роздобудько), активно впроваджували в навчальний процес методи проблемного й наочного навчання (А. Зільберштейн), технічних засобів навчання й кіно (Є. Вольський). Організуючи співпрацю з фаховими кафедрами в контексті професіоналізації

освітнього простору ЗВПО, вони вивчали передовий досвід шкіл й інтернатів з організації навчання без другорічництва, усунення причин неуспішності школярів (С. Збандуто), формування навчальних умінь і навичок учнів початкової школи (І. Федоренко) тощо, що відображалось на тематиці їхньої науково-дослідної роботи, розробленні авторських програм і спецкурсів (А. Бойко, А. Зільберштейн). Вагомою в діяльності завідувачів стала видавнича справа (С. Литвинов «Педагогика и жизнь», М. Григор'єв «Методи педагогічної роботи з дітьми», І. Пуха «Професія професій», А. Зільберштейн «Про вдосконалення педагогічної підготовки студентів педінститутів» та ін.), що сприяло підвищенню науково-методичного рівня тогочасної педагогічної періодики.

Аналіз звітів педагогічних інститутів, протоколів засідань педагогічних кафедр свідчить, що в останній чверті ХХ сторіччя генерування актуальних педагогічних ідей очільниками кафедр (А. Бойко «Гуманізація педагогічної взаємодії учнів і вчителів у навчальних закладах України», О. Дубасенюк «Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів», М. Лазарєв «Педагогічне забезпечення самореалізації пізнавально-творчих якостей учнів», Л. Попова «Розвиток педагогічної науки та освіти на Слобожанщині», В. Лозова «Формування пізнавальної активності школярів у різних видах діяльності», Л. Міщик «Підготовка соціального педагога до впровадження інноваційних технологій у процес розвитку особистості» тощо) стало підґрунтям для виникнення наукових педагогічних шкіл.

У дослідженні з'ясовано, що керівники педагогічних кафедр початку ХХІ ст., зокрема Л. Вовк, Т. Дороніна, С. Золотухіна, М. Елькін, О. Ільченко, О. Коберник, Є. Коваленко, З. Курлянд, Л. Лісіна, А. Сбруєва, В. Сипченко, М. Чепіль та інші активно працювали над створенням умов для задоволення потреб майбутніх педагогічних і науково-педагогічних кадрів в оволодінні теоретико-педагогічними й культурними знаннями, практичними навичками наукового пошуку; підвищенням кваліфікації професорсько-викладацького складу кафедр, якості методичного забезпечення освітнього процесу; розробкою авторських концепцій і технологій навчально-виховного процесу вищої й середньої школи; поширенням новітніх педагогічних знань через численні публікації, участь у конференціях, семінарах; налагодженням узгодженої роботи структурних підрозділів ЗВПО в аспекті педагогізації процесу підготовки майбутніх педагогічних і науково-педагогічних працівників. Активізація їхньої науково-дослідної роботи сприяла розвитку нових галузей педагогічної науки.

Отже, узагальнення інформації про особистісний і професійний потенціал завідувачів кафедр педагогіки ЗВПО України досліджуваного періоду дало підстави констатувати, що кожен з очільників – це особистість із притаманними їй індивідуальними характеристиками, які забезпечували ефективність науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр на кожному з досліджуваних етапів.

У п'ятому розділі **«Перспективні напрями розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в умовах сучасних викликів»** окреслено стратегії розвитку науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у ЗВПО з огляду на нові соціально-політичні та культурно-освітні тенденції.

У роботі наголошено, що стратегія розвитку науково-педагогічної діяльності педагогічної кафедри зумовлена системою цінностей, які сповідуються на кафедрі, ставленням до виконання професійних обов'язків, розумінням майбутнього, прагненням до позитивних змін, яке виступає керівництвом до дії.

Аналіз досвіду науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр на кожному з виокремлених етапів, урахування сучасних викликів дали можливість окреслити перспективні напрями її розвитку.

Перший напрям пов'язаний з *освітньою діяльністю* кафедри. Сучасні реалії зумовлюють об'єктивну потребу формування компетентного, умотивованого до змін учителя як носія гуманістичної філософії національних і загальнолюдських цінностей, провідника позитивних змін, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини. Це *на державному рівні* передбачає розроблення й упровадження нової концепції підготовки педагогічних працівників за сучасними перспективними професіями, зокрема андрагог, асистент учителя, фасилітатор, тьютор; *на рівні закладу освіти* – оновлення механізму підготовки викладачів, працівників освіти в умовах формальної, неформальної, інформальної освіти; організації взаємодії зі структурними одиницями комплексу ЗВПО з метою педагогізації та професіоналізації його освітнього простору; *на рівні кафедри* – постійний пошук інноваційних видів діяльності (створення наукових шкіл, створення інтегрованих програм, упровадження нових форм контролю знань, дотримання принципів Smart-освіти, комерціалізації освітніх послуг, технологізації навчального процесу тощо).

Актуальною в сучасних умовах і такою, що потребує постійного вдосконалення, є *науково-дослідна робота*: співпраця з опорними й шкільними кафедрами з метою забезпечення необхідного наукового рівня підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів й обміну передовим досвідом; розвиток інтеграційних процесів у суміжних галузях педагогічної науки; обґрунтування континууму навчання педагогічних працівників упродовж життя; узагальнення методів дослідної діяльності вчителя й освітянина-науковця; розроблення сучасної моделі педагогічної професії в контексті потреб суспільства та глобальних технологічних змін; підготовка тендерних пропозицій на виконання науково-дослідної роботи, організація маркетингу; стимулювання викладачів кафедри до здійснення проектної діяльності, розміщення статей у журналах, що входять до міжнародних наукометричних баз Scopus, Web of Science, Index Copernicus тощо; реєстрація та створення власних авторських профілів викладачів кафедри в міжнародних наукометричних базах Scopus, ResearcherID у Web of Science, Index Copernicus, пошуковій системі Google Академія, у соціальних наукових мережах Mendelley, Research Date тощо.

Розвиток науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в сучасних умовах пов'язаний також із *формуванням колективу кафедри*: організація чіткої роботи кафедри; керівництво науково-педагогічним колективом; формування «команди» однодумців; удосконалення системи розподілу специфічних ролей між членами колективу кафедри; сприяння підвищенню рівня науково-методичної підготовки викладачів, створення умов для розкриття їхнього науково-дослідного потенціалу, участі в міжнародних науково-дослідних проектах, отриманні грантів й

інвестицій; організація стажування викладачів, аспірантів, докторантів за кордоном; створення рейтингової системи оцінювання діяльності кожного викладача зокрема й кафедри загалом.

Важливим напрямом подальшого вдосконалення науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки є створення умов для *особистісного зростання їхніх керівників*, що передбачає апробацію новітніх методів керування кафедрою, урахування індивідуальних особливостей особистостей підлеглих, делегування повноважень; використання диференційованих підходів і стилів управління для різних груп працівників у різних ситуаціях; формування готовності до нововведень; надання консалтингових послуг; здійснення діагностики професійного потенціалу завідувача; реалізацію лідерських якостей тощо.

Перспективним напрямом науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в умовах сучасних викликів є забезпечення *стратегічного характеру управління кафедрою*: розроблення стратегічного плану розвитку кафедри, налагодження контактів з освітніми установами, регіональними органами управління, Міністерством освіти і науки, Національною академією педагогічних наук України, Інститутом педагогіки НАПНУ; удосконалення системи й методів управління кафедрами, їхньої матеріально-технічної бази; вивчення ринків праці, освітніх, консалтингових і наукових послуг; організація комерційної діяльності; інтеграція кафедр педагогіки в структурі ЗВПО; покращення умов для підготовки управлінського резерву, створення асоціацій завідувачів педагогічних кафедр тощо.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів історико-педагогічного дослідження дало підстави розглядати досвід науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО України початку ХХ – початку ХХІ ст. як органічний складник культури, дієвий чинник становлення й розвитку вітчизняної педагогічної освіти, невід’ємну частину сучасного історико-педагогічного пошуку.

1. Аналіз праць філософського, історико-педагогічного й біобібліографічного спрямування дав можливість підтвердити актуальність теми науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки ЗВПО в наукових пошуках вітчизняних і зарубіжних авторів, з’ясувати ступінь розробленості відповідної теми й визначити проблематику, що не знайшла до цього часу належного наукового осмислення.

Визначено важливість і правомірність застосування окремих підходів загальнонаукової й конкретнонаукової методології дослідження, а саме історико-педагогічного, системного, синергетичного, антропологічного, деонтологічного, аксіологічного. Це дало змогу в хронологічній послідовності відстежити особливості становлення й розвитку кафедр педагогіки в структурі ЗВПО України в досліджуваній період, виявити зв’язки між динамічними змінами змісту й напрямів їхньої науково-педагогічної діяльності на кожному з обґрунтованих етапів; вивчити й конкретизувати особистісний і професійний потенціал завідувачів педагогічних кафедр; виокремити перспективні напрями розвитку їхньої науково-педагогічної діяльності в умовах сьогодення.

2. Схарактеризовано організаційно-теоретичні засади науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки ЗВПО: розкрито механізм інституційного оформлення кафедр педагогіки в структурі ЗВПО; опрацьовано нормативно-правову базу забезпечення реорганізаційних процесів вищої педагогічної освіти.

З'ясовано й уточнено основні терміни досліджуваної проблеми («наукова діяльність», «педагогічна діяльність», «кафедра», «кафедра педагогіки закладу вищої педагогічної освіти») та запропоновано авторське тлумачення поняття «науково-педагогічної діяльності кафедри педагогіки в закладі вищої педагогічної освіти» як інтелектуально-творчої роботи колективу кафедри, яка здійснюється за навчально-виховним, навчально-методичним, науково-дослідним, громадсько-просвітницьким, міжнародним й інноваційним напрямками.

3. Установлено, що проблема науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки ЗВПО має історичний характер. Передумовами становлення й розвитку цієї діяльності були суспільно-політичні, соціально-економічні й організаційно-педагогічні чинники, зокрема утвердження спочатку капіталістичних (XIX ст. – початок XX ст.) й пізніше – соціалістичних (20-ті рр. XXст.) відносин, поширення й розвиток освіти, зокрема вищої, на Наддніпрянській Україні, зміни державного устрою України, реформування шкільної, університетської та вищої педагогічної освіти, розвиток педагогізації університетської підготовки майбутніх учителів, особливості урядової політики в галузі педагогічної освіти, попит на фахівців з вищою педагогічною освітою, формування циклу педагогічних предметів у ЗВО.

4. Обґрунтовано етапи становлення й розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО України початку XX – початку XXI сторіч відповідно до суспільно-політичного (особливості урядової політики в галузі вищої педагогічної освіти) й культурно-освітнього (становлення й розвиток ЗВПО, оформлення напрямів і змісту науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки як їхніх структурних підрозділів, розвиток педагогічної науки й педагогіки як навчальної дисципліни в ЗВПО) критеріїв; узагальнено досвід науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі ЗВПО на кожному з визначених етапів.

I етап (1921–1929 рр.) – етап організації науково-дослідних кафедр педології й педагогіки як самостійних інституцій і структурних підрозділів новостворених ІНО й визначення пріоритетних напрямів науково-педагогічної діяльності відповідних кафедр. Особливістю цього етапу було прийняття урядових постанов, зокрема Народного комісаріату робітничо-селянської інспекції УСРР «Про заснування науково-дослідних кафедр і забезпечення працівників науково-дослідних кафедр» (1921), що сприяло організації науково-педагогічної діяльності науково-дослідних кафедр педології м. Києва, м. Одеси, м. Харкова. Надалі ці кафедри через суспільно-політичні й культурно-освітні обставини переорієнтувалися з педологічного на педагогічний напрям, що зумовило активізацію їхньої роботи в аспекті підготовки майбутніх учителів при ІНО. На цьому етапі основними на кафедрах педагогіки були науково-дослідний та освітній напрями науково-педагогічної діяльності; відбувалося утвердження педагогіки серед таких наук, як педологія, психологія, фізіологія.

II етап (1930–1957 рр.) – етап офіційного утвердження статусу кафедр педагогіки в ЗВПО, трансформації й уніфікації змісту й напрямів їх науково-педагогічної діяльності. Цей етап характеризувався складністю суспільно-політичних процесів, прийняттям офіційних постанов Народного комісаріату освіти УСРР «Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти» (1930), «Про запровадження катедральної системи в педагогічних вишах» (1930), що окреслили чіткий механізм перебудови мережі ЗВПО впродовж 1930–1933 рр. Результатом цих процесів стала організація в Україні педагогічних інститутів у м. Житомирі, м. Києві, м. Ніжині, м. Одесі, м. Полтаві, м. Харкові та ін., у яких було запроваджено кафедральну систему.

У системі кафедр педагогічним відводилася важлива роль у галузі реалізації завдань підготовки майбутніх учителів. Науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки чітко відповідала змісту діяльності ЗВПО: до раніше апробованих напрямів (науково-дослідного, освітнього) додався навчально-методичний, розпочалося налагодження зв'язків з освітніми установами й громадськістю, що сприяло накопиченню значної кількості емпіричного матеріалу, який потребував теоретичного узагальнення.

III етап (1958–1990 рр.) – етап посилення професійної спрямованості науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО на тлі процесів реформування в галузі педагогічної освіти. Характерними ознаками етапу стали остаточне утвердження в країні соціалістичного устрою, підвищення культурно-освітнього рівня населення. У цей час було прийнято Закон СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958), численні постанови ЦК КПУ («Про стан і заходи подальшого розвитку педагогічної науки в УРСР» (1959), «Про стан підготовки вчительських кадрів у педагогічних інститутах і педагогічних училищах Міністерства освіти УРСР» (1959) тощо), що дали поштовх процесам реформування галузі освіти, зокрема педагогічної. Це зумовило уточнення змісту й напрямів науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки (організаційний, навчально-виховний, науково-методичний, посилення зв'язку з освітніми установами й громадськістю), налагодження їхньої організаційної роботи, упровадження нових педагогічних дисциплін («Основи педагогічної майстерності», «Основи педагогічної творчості»). Активна науково-дослідна робота, узагальнення досвіду педагогів-новаторів сприяли підвищенню науково-теоретичного рівня педагогічної науки.

IV етап (1991–2014 рр.) – етап розширення спектру напрямів науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у ЗВПО в умовах розбудови національної педагогічної освіти. На цьому етапі було прийнято основоположні офіційно-нормативні документи в галузі вищої освіти незалежної України, зокрема закони України «Про освіту» (1991), «Про наукову й науково-технічну діяльність» (1992), затверджено «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» тощо, що сприяло оновленню змісту педагогічної освіти, який був спрямований на підготовку компетентного спеціаліста, розширенню спектру напрямів науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр ЗВПО (Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, Глухівського

НПУ ім. Олександра Довженка, Південноукраїнського НПУ ім. К.Д. Ушинського, Полтавського НПУ ім. Володимира Короленка, Харківського НПУ ім. Г.С. Сковороди та ін.). Науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки на цьому етапі реалізувалася за навчально-виховним, навчально-методичним, науково-дослідним, міжнародним й інноваційним напрямками. Крім того, кафедри продовжували традицію підтримання зв'язків з іншими освітніми установами. Характерним для цього етапу став інтенсивний розвиток педагогіки вищої школи.

5. Схарактеризовано особистісний і професійний потенціал завідувачів педагогічних кафедр ЗВПО України, що сприяло об'єктивній оцінці історичного розвитку кафедр, вияву впливу окремих висловлених завідувачами педагогічних ідей на формування й розвиток вітчизняної педагогічної думки, осмисленню доробків педагогів-управлінців як індивідуальних творців, виразників думки й практики своєї епохи. Визначено, що особистісний потенціал завідувача кафедри педагогіки ґрунтується на природних індивідуальних здібностях, які за певних умов проявляються в моральних вчинках, емоційно-вольових рішеннях з високим ступенем відповідальності. У свою чергу професійний потенціал зумовлений професійною компетентністю, організаційними вміннями й управлінськими якостями завідувача, які знаходили вияв у різноманітних видах діяльності (управлінській, викладацькій, науково-дослідній).

Доведено, що діяльність очільників кафедр педагогіки (варто зазначити, що біографії деяких із них, наприклад, Т. Гарбуза, М. Григор'єва, С. Збандуто, В. Радзімовської, Й. Селіхановича, І. Синєпола, М. Тарасевича та ін., малодосліджені) є показовим фактором роботи ЗВПО, що опосередкована умовами та реаліями часу, у який ці завідувачі жили й працювали. Соціальне становище, громадська позиція, рівень освіченості завідувачів кафедр педагогіки безпосередньо впливали на якість науково-педагогічної діяльності кафедр, на розвиток педагогічної науки зокрема й педагогічної освіти загалом.

6. Виявлено перспективні напрями розвитку науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр ЗВПО України в умовах сучасних викликів, а саме: подальше вдосконалення освітньої та науково-дослідної роботи кафедр, формування конкурентноспроможних колективів, створення умов для особистісного зростання керівників кафедр, розвиток стратегічного характеру управління кафедрами.

З'ясовано, що вибудова подальшої стратегії розвитку науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в ЗВПО має враховувати перенасиченість ринку освітніми послугами, що надаються як державними, так і приватними закладами вищої освіти, підвищення вимог до якості педагогічної освіти, нові технічні, методичні можливості отримання освітніх послуг і потреби населення в їхньому різноманітті, конкуренцію закладів вищої освіти в боротьбі за потенційний контингент студентів, інтеграцію педагогічних дисциплін, безпосередньо спрямованих на підготовку вчителів і науково-педагогічних працівників, неузгодженість роботи педагогічних кафедр із фаховими, відсутність тісного зв'язку з іншими освітніми установами.

Серед перспективної тематики подальших наукових досліджень порушеної в дисертації проблематики визначено такі: обґрунтування критеріїв якості науково-

педагогічної діяльності педагогічних кафедр ЗВПО України; з'ясування особливостей організації роботи педагогічних кафедр у непедагогічних ЗВО; визначення внеску кафедр педагогіки ЗВПО в розбудову вітчизняної освіти.

Список опублікованих праць за темою роботи

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дослідження

1. Башкір О. І. Науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки у вищих педагогічних навчальних закладах України: історико-педагогічний аспект : монографія. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2017. 518 с.
2. Башкір О. І., Золотухіна С. Т. Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи: минуле і сучасність. Харків : Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2015. 156 с. (Особистий внесок здобувача: 0,5 умов. друк. арк.).
3. Башкір О. І., Зеленська Л. Д., Золотухіна С. Т. На скрижальях історії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди: Документально-художнє видання. Харків : ФОП Бровін О. В., 2016. 114 с. (Особистий внесок здобувача : 0,3 умов. друк. арк.).
4. Башкір О. І. Вимоги до особистості керівника в системі управління педагогічними кафедрами. *New Opportunities in the World Science*. Abu-Dhabi (UAE). 2017. № 9(25). С. 19–25.
5. Башкір О. І. Громадсько-педагогічна робота кафедр педагогіки педагогічних ВНЗ України (1946–1990). *Інженерні та освітні технології*. 2017. № 4(20). С. 47–55.
6. Башкір О. І. Деприваційна модель підготовки вчительських кадрів у системі вищої педагогічної освіти України ХІХ – початку ХХ ст. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. № 28 (38). Спец. вип. Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього. С. 76–82.
7. Башкір О. І. Діяльність українських науково-дослідних кафедр педагогіки (1922–1930). *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2018. № 1(21). С. 4–8. URL : http://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/120878/117085
8. Башкір О. І. Загальна характеристика кафедри як структурного підрозділу вищого навчального закладу. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2016. № IV(49). С. 7–11. URL : http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/ped_psy_iv_49_103.pdf
9. Башкір О. І., Зеленська Л. Д. Суспільно-політичні детермінанти організації вищої педагогічної освіти в Харківському регіоні (1919–1933 р.р.). *Scientific-Researches*. Кишинев. 2016. № 3. С. 9–15. (Особистий внесок здобувача: 0,3 умов. друк. арк.).
10. Башкір О. І. Зміст роботи кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного інституту (30-ті роки ХХ сторіччя). *Наукові записки кафедри педагогіки: зб. наук. пр.* Харків : Національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. Вип. 39. С. 16–24.

11. Башкір О. І., Золотухіна С. Т., Гарбуз Т. П., І. І. Синепол. Педагогі, реабілітовані історією. *Education and Pedagogical Sciences*. 2016. № 1(164). С. 69–78. (Особистий внесок здобувача: 0,5 умов. друк. арк.).
12. Башкір О. І. Імпровізація як наукова проблема. *Педагогіка та психологія : зб. наук. пр.* Харків : Цифрова друкарня № 1, 2013. Вип. 43. С. 97–103.
13. Башкір О. І. Інтерактивні методи як спосіб формування готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі : зб. наук. праць.* Запоріжжя : КПУ, 2012. Вип. 24(77). С. 76–80.
14. Башкір О. І. Інтуїція як складова педагогічної імпровізації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Запоріжжя : КПУ, 2013. Вип. 30(83). С. 99–103.
15. Башкір О. І. Кафедра педагогіки в системі педагогічної освіти України в період 1919–1933р.р. *Вісник Львівського університету. Серія Педагогічна.* Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. Вип. 32. С. 257–266.
16. Башкір О. І. Місце імпровізації у формуванні творчого потенціалу майбутнього вчителя. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Запоріжжя : КПУ, 2014. Вип. 35(88). С. 91–96.
17. Башкір О. І. Місце педагогіки в системі педагогічної освіти України в історичному дискурсі XIX – початку XX ст. *Освітологічний дискурс.* 2017. № 3–4(18-19). С. 43–56. URL : <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/453>
18. Башкір О. І. Місце педагогічних курсів у системі підготовки майбутніх учителів початку XX сторіччя. *Педагогіка та психологія : зб. наук. праць.* Харків : Видавець Рожко С. Г., 2016. Вип. 53. С. 275–283.
19. Башкір О. І. Місце портфоліо в системі контролю знань студентів. *Педагогіка та психологія : зб. наук. пр.* Харків : Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2015. Вип. 47. С. 54–61.
20. Башкір О. І. Особливості діяльності кафедри педагогіки Одеського державного педагогічного інституту імені К. Д. Ушинського (1945–1970 р.р.). *Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр.* Харків : Українська інженерно-педагогічна академія, 2016. Вип. 50–51. С. 47–57.
21. Башкір О. І. Педагогічні погляди Т. П. Гарбуза. *Педагогіка та психологія : зб. наук. пр.* Харків : «Смугаста типографія», 2016. Вип. 52. С. 251–262.
22. Башкір О. І. Стан науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди в передвоєнні роки (1933–1941). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Серія: «Педагогічні науки».* Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. № 6. Ч. 1. С. 142–149.
23. Башкір О. І. Становлення державного педагогічного інституту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. / засн. :* СумДПУ імені А. С. Макаренка. Суми. 2016. № 7(61). С. 37–47.
24. Башкір О. І. Становлення кафедри педагогіки на Харківщині в 20-ті роки XX сторіччя. *Педагогіка та психологія : зб. наук. пр.* Харків : «Смугаста типографія», 2015. Вип. 50. С. 148–156.

25. Башкір О. І. Управлінський склад науково-дослідних кафедр педагогіки (1921–1929 рр.). *Науковий огляд*. 2017. № 2 (34). С. 31–51. URL : <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1115>
26. Bashkir O. I., Vakulenko T. S. Pedagogisation trend in Ukrainian education in the first third of the XX century. *Modern education: philosophy, innovation, experience*. Lodz, 2016. № 3(7). P. 8–14. URL : <http://edukacjanowoczesna.com/en> (Особистий внесок здобувача: 0,6 умов. друк. арк.).
27. Bashkir O. The program of pedagogical disciplines in pedagogical educational institutions in Ukraine (the 30s of the 20th century). *International Letters of Social and Humanistic Sciences*. 2016. Vol. 74. P. 26-32. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3013522

Опубліковані праці апробаційного характеру

28. Башкір О. І. Вимоги до завідувача кафедри в структурі вищого навчального закладу. *Актуальні дослідження в соціальній сфері* : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (17 листоп. 2016 р., м. Одеса). Одеса : ФОП Бондаренко М.О., 2016. С. 63–65.
29. Башкір О. І. Відновлення наукового потенціалу педагогічних наук в 1920-х. *Інновації у сучасному світі* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (17 лют. 2017 р., м. Вінниця). Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 16–20.
30. Башкір О. І. Відновлення педагогічної науки в стінах педагогічних навчальних закладів України на початку ХХ ст. *Освіта і доля нації: Сучасна школа: тенденції розвитку і рефлексія досвіду* : матер. XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 трав. 2017 р., м. Харків). Харків : ХНПУ, 2017. С. 38–41.
31. Башкір О. І. Діяльність лабораторії експериментальної дидактики при ХДП імені Г.С. Сковороди. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (11 квіт. 2017 р., м. Харків). Харків : «Стиль-Издат», 2017. С. 47–50.
32. Башкір О. І. Експериментальна педагогіка як течія педагогічної науки (20-ті роки ХХ сторіччя). *Методологія сучасних наукових досліджень* : матер. XII наук.-практ. конф. молодих учених (10–11 листоп. 2015 р., м. Харків). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. С. 10–12.
33. Башкір О. І. Забутий педагогічний досвід Т.П. Гарбуза. *Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика* : матер. I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (25 лют. 2016 р., м. Івано-Франківськ). URL : <http://conference.pu.if.ua/forum/viewforum.php?f=118>
34. Башкір О. І. І. І. Синепол у контексті забутих імен 30-х років ХХ сторіччя. *Вища і середня школа в умовах сучасних викликів* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (17 трав. 2016 р., м. Харків). Харків : «Смуґаста типографія», 2016. С. 98–102.
35. Башкір О. І. Керівництво укладанням портфолію. *Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі середньої та вищої школи – 2015* :

матер. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів кафедри заг. пед. і ПВШ (14 квіт. 2015 р., м. Харків). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. С. 3–4.

36. Башкір О. І. Культура педагогічного онлайн спілкування. *Матеріали наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів кафедри загальної педагогіки і ПВШ* (13 трав. 2014, м. Харків). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. С. 3.

37. Башкір О. І. Науково-дослідницька діяльність вищих педагогічних навчальних закладів України (1939–1950 р.р.). *Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі* : матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (01 жовт. 2016 р., м. Дніпро). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 49–52.

38. Башкір О. І. Становлення кафедри педагогіки як науково-педагогічного підрозділу вищого педагогічного навчального закладу. *Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы* : матер. II-й Междунар. науч.-практ. конф. (10 марта 2017 г., г. Баку). Баку ; Ужгород ; Дрогобыч : Посвіт, 2017. С. 151–153.

39. Башкір О. І. Харківська науково-дослідницька кафедра педології у 20-ті роки ХХ сторіччя. *Кафедра педагогіки в системі підготовки майбутнього вчителя* : матер. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів кафедри заг. пед. і ПВШ (20 жовт. 2015 р., м. Харків). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. С. 3–5.

40. Башкір О. І. Форми роботи з громадськістю кафедри педагогіки Одеського державного педагогічного інституту імені К.Д. Ушинського (50-60-ті роки ХХ ст.). *Педагогізація соціального середовища в роботі з різними соціальними суб'єктами* : матер. наук.-практ. конф. (22 листоп. 2016 р., м. Харків). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. С. 28–30.

41. Башкир О. И. Процесс мышления во время педагогической импровизации. *Социальное знание и проблемы интенсификации развития белорусского общества* : матер. междунар. науч.-практ. конф. (12-13 ноября 2015 г., г. Минск). Минск : Право и экономика, 2015. С. 320–322.

42. Bashkir O. I. Activities of departments of pedagogy in the pedagogical institutes renewals in the postwar period. *Science of the third millennium. Proceedings of V International scientific conference* (29.03.2017, Morrisville). Morrisville (USA) : Lulu Press., 2017. P. 131–135.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

43. Башкір О. І., Васильєва С. О., Собченко Т. М. Дидактика. Навчально-методичний посібник. Харків : Мітра, 2016. 163 с. (Особистий внесок здобувача: 3,5 умов. друк. арк.).

44. Башкір О. І. Забуті імена Слобожанщини: професор педагогіки І. І. Синепол. Культурна спадщина Слобожанщини : зб. наук. ст. Харків : Курсор, 2016. № 33. С. 77–82.

45. Башкір О. І. Теорія виховання : Навч.-метод. посіб. Харків : Мітра, 2016. 96 с.

46. Башкір О. І. Курсова робота : метод. рекомендації. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. 64 с.

47. Башкір О. І., Золотухина С. Т. Педагогіка : Учеб. посіб. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. 106 с. (Особистий внесок здобувача: 0,5 умов. друк. арк.).

АНОТАЦІЇ

Башкір О. І. Науково-педагогічна діяльність кафедр педагогіки у вищих педагогічних навчальних закладах України (початок ХХ – початок ХХІ століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» (011 – Освітні, педагогічні науки). – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України. – Харків, 2019.

Дисертація є історико-педагогічним дослідженням проблеми науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки закладів вищої педагогічної освіти України початку ХХ – початку ХХІ століття.

На основі вивчення історико-педагогічних джерел проаналізовано стан розробленості досліджуваної проблеми, визначено методологічні концепції її вивчення. Розкрито суть базових понять, схарактеризовано організаційно-теоретичні засади науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в структурі закладу вищої педагогічної освіти. З урахуванням суспільно-політичних і культурно-освітніх чинників обґрунтовано етапи науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки закладів вищої педагогічної освіти в досліджуваній період: I етап (1921–1929 рр.) – етап організації науково-дослідних кафедр педології й педагогіки як самостійних інституцій і структурних підрозділів новостворених інститутів народної освіти й визначення пріоритетних напрямів науково-педагогічної діяльності відповідних кафедр; II етап (1930–1957 рр.) – етап офіційного утвердження статусу кафедр педагогіки в закладах вищої педагогічної освіти, трансформації й уніфікації змісту й напрямів їх науково-педагогічної діяльності; III етап (1958–1990 рр.) – етап посилення професійної спрямованості науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки в закладах вищої педагогічної освіти на тлі реформувальних процесів у галузі педагогічної освіти; IV етап (1991–2014 рр.) – етап розширення спектру напрямів науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у закладах вищої педагогічної освіти в умовах розбудови національної педагогічної освіти. Визначено зміст науково-педагогічної діяльності кафедр педагогіки на кожному з визначених етапів і схарактеризовано особистісний і професійний потенціал керівників кафедр. Окреслено перспективні напрями розвитку науково-педагогічної діяльності педагогічних кафедр у закладах вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: кафедра педагогіки, науково-педагогічна діяльність, заклад вищої педагогічної освіти, завідувач кафедри, передумови, генеза, напрями, тенденції, перспективи.

Башкир О. И. Научно-педагогическая деятельность кафедр педагогики в высших педагогических учебных заведениях Украины (начало XX – начало XXI века). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» (011 – Образовательные, педагогические науки). – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, МОН Украины. – Харьков, 2019.

Диссертация является историко-педагогическим исследованием проблемы научно-педагогической деятельности кафедр педагогики высших педагогических учебных заведений Украины начала XX – начала XXI века. На основе изучения историко-педагогических источников проанализировано состояние разработки исследуемой проблемы, определены методологические концепты ее изучения. Раскрыта суть базовых понятий, охарактеризованы организационно-теоретические основы научно-педагогической деятельности кафедр педагогики в структуре высших педагогических учебных заведений. С учетом общественно-политических и культурно-образовательных факторов обоснованно этапы научно-педагогической деятельности кафедр педагогики высших педагогических учебных заведений в исследуемый период: I этап (1921–1929 гг.) – этап организации научно-исследовательских кафедр педологии и педагогики как самостоятельных учреждений и структурных подразделений созданных институтов народного образования и определения приоритетных направлений научно-педагогической деятельности соответствующих кафедр; II этап (1930 – 1957 гг.) – этап официального закрепления статуса кафедр педагогики в заведениях высшего педагогического образования, трансформации и унификации содержания и направлений их научно-педагогической деятельности; III этап (1958–1990 гг.) – этап усиления профессиональной направленности научно-педагогической деятельности кафедр педагогики в заведениях высшего педагогического образования на фоне процессов реформы в области педагогического образования; IV этап (1991–2014 гг.) – этап расширения спектра направлений научно-педагогической деятельности педагогических кафедр в заведениях высшего педагогического образования в условиях развития национального педагогического образования. Определено содержание научно-педагогической деятельности кафедр педагогики на каждом из определенных этапов и охарактеризован личностный и профессиональный потенциал руководителей кафедр. Выявлены перспективные направления развития научно-педагогической деятельности педагогических кафедр в учреждениях высшего педагогического образования.

Ключевые слова: кафедра педагогики, научно-педагогическая деятельность, заведение высшего педагогического образования, заведующий кафедрой, предпосылки, генеза, направления, тенденции, перспективы.

Bashkir O. I. Scientific and Pedagogical Activity of Pedagogy Departments in Higher Pedagogical Educational Establishments in Ukraine (beginning of the XX – beginning of the XXI century). – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 «General Pedagogy and History of Pedagogy» (011 – Educational, Pedagogical Sciences). – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education of Ukraine. – Kharkiv, 2019.

The thesis is a historical and pedagogical research of the problem concerning scientific and pedagogical activity of Pedagogy departments in Ukrainian higher educational establishments in the period from the beginning of the XX to the beginning of the XXI century.

In the thesis there has been proved the periodization of the development of the scientific and pedagogical activity of Pedagogy departments in Ukrainian higher pedagogical educational establishments at the beginning of the XX – beginning of the XXI century and generalized the experience of its realization for actualization of progressive achievements under the modern conditions. On the grounds of the historical and pedagogical sources review the author has analyzed to which extent the researched problem has been studied so far, has defined methodological concepts of its studying. The essence of the basic notions has been outlined, organizational and theoretical grounds of Pedagogy departments' scientific and pedagogical activity in the structure of higher pedagogical educational establishments have been characterized as «intellectual creative activity of their staff, which involves educational, scientific research, educational methodological, public education, international and innovation directions».

The following preconditions for the establishment and development of the scientific and pedagogical activity of Pedagogy departments in higher pedagogical educational establishments in Dnieper Ukraine (1803–1920) have been singled out: social political, social economical, cultural educational and organizational pedagogical factors, in particular establishment of capitalist relations, educational strategies of Dnieper Ukraine development, changes of the political system in Ukraine, reforms of school, university and higher pedagogical education, tendencies of pedagogization of future teachers university training, peculiarities of the government policy in the sphere of pedagogical education, demand for specialists with higher pedagogical education, formation of the cycle of pedagogical academic disciplines in higher pedagogical educational establishments, dynamic scientific and organizational activity of educators, scientists, public figures, civil servants.

Taking into account the social political and cultural educational factors the following stages of the scientific and pedagogical activity of Pedagogy departments in higher pedagogical educational establishments during the researched period have been defined: I stage (1921–1929) – the stage of organization of scientific-research departments of paedology and pedagogy as independent institutions and structural units of the newly-established institutions of public schooling as well as defining the priority directions of their scientific and pedagogical activity; II stage (1930–1957) – the stage of official recognition of the status of Pedagogy departments in the structure of higher pedagogical

educational establishments, transformation and unification of the content and directions of their scientific and pedagogical activity; III stage (1958–1990) – the stage of intensifying the professional orientation of the scientific and pedagogical activity of Pedagogy departments in higher pedagogical educational establishments in the context of reform processes in the sphere of pedagogical education; IV stage (1991–2014) – the stage of differentiating the profiles of the scientific and pedagogical activity of Pedagogy departments in higher pedagogical educational establishments under the conditions of development of the national pedagogical education.

There has been characterized personal and professional potential of heads of Pedagogy departments in Ukrainian higher pedagogical educational establishments, which contributed to the objective evaluation of the historic reality and revealing the influence and significance of particular pedagogical ideas on the formation and development of pedagogical conceptions, presenting the beliefs of a particular educator-manager as an individual creator, a spokesperson of their epoch's ideas and practice. It has been established that the personal potential comprises moral and emotional-volitional qualities, high level of responsibility, lateral thinking, intellect, improvisation skills, etc. Professional potential is conditioned by professional competence, organizational and management skills of heads of departments.

Generalizing the biographies of the heads of the departments of the researched period contributed to the objective evaluation of the historical reality and revealing the influence and significance of particular pedagogical ideas on the development of pedagogical science in particular and pedagogical education in general. The heads' social background, civil stand, level of education directly influenced the content of the scientific and pedagogical activity of Pedagogy departments.

There have been determined promising directions of Pedagogy department development in Ukrainian higher pedagogical educational establishments under the conditions of modern challenges, which are connected with educational and scientific and research activity, provide for the strategic nature of the department management and formation of the department staff, create condition for their heads' personal development.

Thus, the scientific search, conducted on the grounds of the found historical and pedagogical sources, proved the timeliness and topicality of researching scientific and pedagogical activity of Pedagogy departments in Ukrainian higher pedagogical educational establishments in the period from the beginning of the XX to the beginning of the XXI century as well as progressiveness, consistency of its results with practical problems of higher pedagogical education and social demands for modernization and advancing development of future teaching and academic staff professional training.

Key words: Pedagogy department, scientific and pedagogical activity, higher educational establishment, head of the department, preconditions, genesis, directions, tendencies, prospects.